

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

MATEJA OGRIZEK

**MEDIJSKA REPREZENTACIJA KONFLIKTA MED
MEDVEDOM IN ČLOVEKOM**

DIPLOMSKO DELO

Mentorica: doc. dr. Karmen Erjavec

Ljubljana, 2003

KAZALO

1. UVOD	4
2. TEORETIČNA OPREDELITEV POJMOV	6
2. 1 DRUŽBENI KONSTRUKCIONIZEM¹	6
2. 2 JEZIK IN DRUŽBENA KONSTRUKCIJA	7
2. 3 DISKURZ	8
2. 4 IDEOLOGIJA	10
2. 4. 1 Marxovo razumevanje ideologije – ideologija kot “lažna zavest”	10
2. 4. 2 Louis Althusser – ideološki aparati države	11
2. 4. 3 Antonio Gramsci – koncept hegemonije	12
2. 5 REPREZENTACIJA	13
3. POMEN MNOŽIČNIH MEDIJEV	15
3. 1 MEDIJSKA KONSTRUKCIJA REALNOSTI	15
3. 2 DRUŽBENA KONSTRUKCIJA NOVIC	16
4. MEDVED IN ČLOVEK	23
4. 1 RJAVI MEDVED V SLOVENIJI SKOZI TISOČLETJA	23
4. 2 ZAKONODAJNI OKVIR VARSTVA MEDVEDA V SLOVENIJI	25
4. 3 ŽIVLJENJSKI PROSTOR RJAVEGA MEDVEDA V SLOVENIJI	27
4. 3. 1 Osrednje območje medveda v Sloveniji	28
4. 4 RJAVI MEDVED – ČLOVEK IN NJEGOVO PREMOŽENJE	28
4. 4. 1 Medved v bližini bivališč ljudi in naselij	29
4. 4. 2 Medved in prehrana	29
4. 4. 3 Mehanizmi za izvajanje ukrepov varstva in sožitja rjavega medveda s človekom	29

4. 5 VELIKE ZVERI V OČEH JAVNOSTI	30
4. 6 MEDIJI O RJAVEM MEDVEDU	33
5. POROČANJE O KONFLIKTIH MED MEDVEDOM IN ČLOVEKOM	35
5. 1 METODA: KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA	35
5. 2 ANALIZA TEKSTOV: Analiza prispevkov o konfliktih med medvedom in človekom	39
5. 2. 1 Ključni viri informacij	40
5. 2. 2. Naracija	41
5. 2. 3 Izbira besed	44
5. 2. 4 Odsotnost in prisotnost reprezentacij	49
5. 3 DISKUSIJA	50
6. SKLEP	52
7. LITERATURA	54

1. UVOD

“Redkost nas privlači, pogostost dolgočasi. Stvari začnemo dojemati kot vrednote šele, kadar jih je malo. /.../ V času, ki prihaja bodo narodi enako prepoznavni po ohranjeni biodiverziteti, kot so zdaj po kulturnih spomenikih, s tem da bodo funkcionalni ekosistemi zagotavljali tudi kakovostnejšo raven življenja. To je kapital prihodnosti, za katerega nam bodo potomci hvaležni. Če jim ga bomo le znali in zmogli ohraniti” (Flajšman in Kryštufek, 2000: 9,10).

Moto Konvencije o biološki raznovrstnosti v Rio de Janeiro, ki jo je Slovenija ratificirala leta 1996, se je glasilo, da bo človeštvo preživelo le, če nam bo uspelo zaživeti skupaj z milijoni drugih živih bitij. Morali se bomo naučiti sobivati. Po mnenju strokovnjakov pa so na tej poti najzahtevnejša stopnica prav velike zveri, med katere sodi tudi rjavi medved.

Rjavi medved v Sloveniji po eni strani simbolizira veliko okoljevarstveno zavest, postal je že del kulturne dediščine, ki mu je določen del javnosti zelo naklonjen, po drugi strani pa je zaradi svojega načina prehranjevanja in drugih vedenjskih vzorcev problematična živalska vrsta, ki lahko človeku povzroči gmotno škodo ali mu je celo nevaren. Zato je zelo pomembna sestavina varstva velikih zveri uravnavanje javnega mnenja.

Razprave, tudi medijske, o velikih zvreh so razdeljene na dva tabora: “ratio” in “emotio”. Mediji o rjavem medvedu največkrat poročajo kadar ta postane “vroča tema”; se pravi, če pride do konflikta med medvedom in človekom, ob razpravah o številu odvzemom medvedov iz narave ter o številu medvedov itd. Zaradi neusklajenih stališč stroke do določenih vprašanj je medvedja problematika mnogokrat podvržena političnim in nestrokovnim razpravam.

V nalogi se bom ukvarjala z diskurzom slovenskega tiska v poročanju o konfliktnih dogodkih med medvedom in človekom. Ključno vprašanje, na katerega želim

odgovoriti je, na kakšen način mediji predstavljajo medveda in človeka v konfliktnih situacijah.

Na začetku teoretičnega dela opredeljujem pojme, ki so ključni za razumevanje konstruktivistične paradigme, na katero se v nalogi opiram. Nadaljujem s pojmovanjem medijske konstrukcije realnosti in družbene konstrukcije novic. Teoretični del zaključujem s poglavjem Medved in človek, kjer želim sobivanje med medvedom in človekom postaviti v širši družbenozgodovinski kontekst.

Drugi del naloge je namenjen empirični analizi diskurza v novinarskih prispevkih ob poročanju o konfliktnih dogodkih med medvedom in človekom. S pomočjo kritične diskurzivne analize sem analizirala prispevke, ki so bili objavljeni v slovenskem tisku med 1. marcem in 1. majem 2003.

2. TEORETIČNA OPREDELITEV POJMOV

Moja naloga temelji na predpostavkah konstruktivistične paradigme, katere osrednja teza je, da je realnost družbeno konstruirana in človeku dostopna le preko različnih znakovnih sistemov, med katerimi je najpomembnejši jezik v lingvističnem pomenu besede (Fabjanič, 1999: 75). V uvodnem poglavju navajam teoretične opredelitve konceptov, ki se prepletajo skozi celotno delo in so ključni za razumevanje.

2. 1 DRUŽBENI KONSTRUKCIONIZEM¹

Po Vivian Burr (1995) je obseg pojma družbenega konstrukcionizma zelo ohlapen, saj ne moremo identificirati ene same ključne značilnosti. V pojem družbenega konstrukcionizma spadajo vsi pristopi, ki imajo za svoj temelj vsaj eno izmed naslednjih predpostavk:

a) *Kritična drža do vsega, v kar si prepričan, v samoumevnost.*

Družbeni konstrukcionizem meni, da moramo vzpostaviti kritično pozicijo do vsega kar nam je samoumevno. Zastopa idejo, da naše znanje ni posledica objektivnega in nepristranskega opazovanja sveta. Kategorije, ki jih uporabljamo za razumevanje sveta, so zgolj konstrukt in bi bile lahko drugačne.

b) *Zgodovinska in kulturna specifičnost konceptov.*

Način, na katerega razumemo svet, kategorije in koncepte, ki jih uporabljamo, so zgodovinski in kulturni produkti, ki so odvisni od prevladujoče družbeno ekonomske ureditve v določenem trenutku. So specifični in relativni. Iz tega izhaja, da ne moremo trditi, da je naše razumevanje sveta kakorkoli boljše ali bližje resnici, kot razumevanje sveta v drugih kulturah.

¹Pojem družbeni konstrukcionizem se izmenjuje s pojmom družbeni konstruktivizem. Vivian Burr, po predlogu Gergena, uporablja pojem družbeni konstrukcionizem, saj se "konstruktivizem" uporablja v Piagetovi teoriji in lahko pride do zmotne predstave.

c) *Znanje nastaja in se prenaša z družbenimi procesi.*

Družbeni konstrukcionizem pravi, da znanje in razumevanje sveta nastajata v interakciji med ljudmi. Kar razumemo kot "resnico" ni proizvod objektivnega opazovanja in dojemanja sveta, ampak proizvod družbenih procesov in interakcij, v katere smo ljudje medsebojno vpeti.

d) *Znanje in družbeno delovanje sta kompatibilna pojma.*

Vsak "družbeni konstrukt" sproži določen način delovanja ljudi. Opisi in konstrukcije sveta vzdržujejo določene vzorce družbenih delovanj in izključijo druge.

2. 2 JEZIK IN DRUŽBENA KONSTRUKCIJA

Ideja, da struktura jezika determinira naše ločnice, po katerih kategoriziramo naša izkustva, je temeljna za lingvistični strukturalizem. Vendar je pred nastopom de Saussura v evropskem mišljenju prevladoval nazor, da je jezik povsem nevtralno sredstvo reprezentacije sveta. Saussure, ki je glavni predstavnik lingvističnega strukturalizma, pa oblikuje bistveno bolj kompleksno teorijo jezika, ki pojmuje jezik kot sistem znakov, katerih pomen leži v relacijah difference. Znak je po Saussurju sestavljen iz označevalca (beseda) in označenca (koncept). Temeljni premik v razumevanju jezika naredi Saussure, ko trdi, da je razmerje med označevalcem in označencem arbitrarno. Tudi sami koncepti so arbitrarne oblike in kategorizacije našega izkustva. Arbitrarno pa nikakor ne pomeni naključno ali slučajno, saj so koncepti, s katerimi operiramo skupni družbi, v kateri živimo. Temeljna ideja Saussurjevega strukturalizma je, da jezik ne odseva naprej določene družbene realnosti, ampak jo konstruira in okvirja (Burr, 1995: 94,95).

Pomanjkljivosti Saussurjevega koncepta so, da ne razloži, kako se pomeni besed spreminjajo skozi čas in kako imajo lahko besede številne pomene, odvisno od sporočevalca, naslovnika in namena sporočanja. Saussurjevo teorijo nadgradijo poststrukturalisti, za katere pomeni, proizvedeni skozi jezik, niso nikdar ustaljeni, stalni, nespremenljivi, ampak so dvoumni, začasni in odprti za interpretacijo (Burr, 1995).

Po Vivian Burr obstajata dve skupni točki, v katerih se strukturalizem in poststrukturalizem stikata:

- 1. Jezik kot najpomembnejše prizorišče konstrukcije posameznika.*
- 2. Anti-humanizem, ki zavrača esencializem in ideje o koherentnem, edinstvenem, nespremenljivem ter racionalnem posamezniku. Za razumevanje družbenega sveta je treba pogledati v jezikovni prostor, kjer prihaja do interakcij med ljudmi.*

Odmik poststrukturalizma od strukturalizma je osnovan na pogledu, da pomen ni nikdar fiksiran in nespremenljiv. "Besede, stavki, pesmi, knjige, šale in tako dalje, spreminjajo pomene skozi čas, iz konteksta v kontekst, od posameznika do posameznika" (Burr, 1995: 41). Pomen je zmeraj izpodbiten, dvoumen in lahko sporen. Jezik je tako po mnenju poststrukturalistov prizorišče spremenljivosti, nestanovitnosti, nesoglasja in potencialnega konflikta. S poststrukturalisti postane jezik polje boja in konflikta, kjer pomeni tekmujejo in kjer se oblikujejo razmerja moči. Jezik postane polje, kjer identitete nastajajo in se vzdržujejo, vendar je jezik tudi prostor, kjer se lahko spreminjajo in rekonstruirajo.

2. 3 DISKURZ

Ključna predpostavka konstruktivistične perspektive je, da imajo stvari pomen le, če so predstavljene znotraj diskurza. Stvari zunaj diskurza enostavno ne obstajajo.

"Diskurzi so prakse, ki oblikujejo objekt, o katerem govorijo" (Foucault v Burr, 1995: 57). "Diskurz je družbeno proizveden način mišljenja ali govorjenja o določeni temi" (Fiske v Branston, 1996: 126). "Diskurz je sistem trditev, ki oblikujejo objekt" (Parker v Burr, 1995: 48). Vivian Burr meni, da nobena definicija diskurza ni zadostna in popolna. Pravi, da se diskurz nanaša na niz pomenov, metafor, reprezentacij, podob, zgodb in trditev, ki skupaj predstavljajo specifičen pogled na določen dogodek, posameznika ali družbeni razred. Vivian Burr meni, da če sprejmemo poststrukturalistično pojmovanje jezika, ki pravi, da lahko skozi jezik prikažemo številne verzije določenega dogodka, lahko obstajajo številni različni diskurzi, vsak s svojim načinom reprezentacije istega fenomena. Bistvo je, da številni diskurzi obkrožajo določen objekt, pri čemer si vsak prizadeva ta objekt predstaviti in

konstruirati na drugačen način. Vsak diskurz izpostavlja drugačne vidike objekta, vsak diskurz prinaša določeno definicijo objekta, za katero trdi, da je resnična. Na tej točki pa se v teorijo diskurza vpleteta pojma moči in znanja (Burr, 1995: 49).

Diskurzi so vpeti v odnose moči in imajo zato politične učinke. Identitete niso stalne in vnaprej določene, ampak so oblikovane preko reprezentacij v diskurzu. Pojavlja se vprašanje, kako se potem nekatere identitete obdržijo in zakaj se nekatere nikoli ne "dvignejo na površje"? Odgovor družbenega konstrukcionizma na to je, da reprezentacije podpirajo neenakosti med ljudmi in jih prikazujejo kot naravne ter legitimne.

Michael Foucault je avtoriteta na področju ukvarjanja z razmerjem moči, diskurzov in znanja (knowledge). Foucault se ne ukvarja več z jezikom, ampak z diskurzom kot s sistemom reprezentacij. Po Foucaultu (Hall, 1997: 44) je diskurz skupek trditev in nazorov, ki usposobijo jezik, da lahko stvar v nekem zgodovinskem trenutku na določen način prikaže in reprezentira. Diskurz razume kot produkcijo znanja skozi jezik. Po Foucaultu je "knowledge" (znanje, vedenje) specifičen zdravorazumski pogled na svet v določenem trenutku v določeni kulturi, ki je dobil status "resnice" v določeni družbi, in je tesno povezan z močjo. Foucault razume moč kot posledico diskurza in ne kot obliko lastnine, ki jo določeni ljudje imajo, drugi pa ne. Moč delovati na določen način je odvisna od znanja, ki trenutno prevladuje v družbi. Ko definiramo ali predstavimo določeno stvar na določen način, reproduciramo določeno znanje, vedenje (knowledge), ki s seboj prinese moč. Po Foucaultu je "knowledge" moč nad drugimi, moč definirati druge (Burr, 1995: 64,65).

Številni diskurzi obkrožajo določen dogodek, ga na različne načine interpretirajo, reprezentirajo in osvetljujejo. Dominantni diskurz, "knowledge" ali zdravi razum po Foucaultu, je tako vedno podvržen odporu in tekmovanju.

2. 4 IDEOLOGIJA

Kadar želi družbeni konstrukcionizem pokazati, kako diskurzi zameglijo oziroma skrijejo odnose družbene moči, se zatečejo k pojmu ideologije. Branston in Stafford (1996) definirata koncept ideologije kot sklop idej, ki ponavadi tvorijo določeno selektivno in pristransko mnenje o družbenem svetu. Ideologija določene ideje in vrednote naturalizira in jih prikaže kot samoumevne in ne kot družbeno konstruirane.

Najpomembnejše teorije ideologije v kulturnih študijah, ki so imele pomemben vpliv na medijske študije, izhajajo iz marksizma. V nadaljevanju zato navajam ključne avtorje in njihove koncepte, ki so pomembni za nadaljnje razumevanje.

2. 4. 1 Marxovo razumevanje ideologije – ideologija kot “lažna zavest”

Marxova filozofija temelji na konceptu ekonomskega determinizma. Meni, da družbena baza (ekonomija, tehnologija,...) določa razvoj in dinamiko družbene nadstavbe (kultura, politika, ideologija, mediji, ...) (Stankovič, 2002: 23).

Marx uporabi koncept ideologije za razlago načina, kako kapitalistični razred lahko ohranja svoje ekonomske interese. Trdi, da so prevladujoče ideje (oziroma “samoumevne” ideje) v vsaki družbi proizvod vladajočega razreda, da ohrani svojo nadvlado. Temeljna predpostavka njegovega koncepta je, da obstaja materialno realno stanje stvari, ki ga podrejeni ne prepoznajo, ker je skrito in zamegljeno v splošno sprejetih idejah in prepričanjih. Ljudje naj bi živeli v “lažni zavesti”, ker naj se ne bi zavedali svojega pravega družbenega položaja. Vladajoči razred ima v določenem družbenem trenutku tako produkcijska sredstva kot vladajoče ideje, ki jih uspe vsiliti vsem razredom, da razmišljajo v točno določenih konceptih. Temu pravi Marx ideologija kot “lažna zavest” (glej Burr, 1995: 79). Jorge Larraín (v Stankovič, 2002: 23) pa opozarja, da pojem ideologije pri Marxu ne pomeni, da pripadniki vladajočega razreda zavestno zavajajo pripadnike podrejenega razreda. Stvari delujejo na bolj abstraktni, sistemski ravni. Resničnost tržnih odnosov naj bi namreč sama oblikovala svet navideznosti, ki zavaja ljudi.

Stankovič (2002: 24) za ilustracijo navaja raziskavo Murdocka in Goldinga, ki na primeru sodobnih množičnih medijev prikažeta vpliv ekonomskih razmerij na kulturne institucije. Murdock in Golding izhajata iz ugotovitve, da so vse velike medijske korporacije v rokah predstavnikov vladajočega razreda. Vendar samo lastništvo ne pomeni proizvodnje vsebin, ki bi bile v skladu z interesi peščice lastnikov. Avtorja trdita, da so sami tržni pogoji delovanja množičnih medijev tisti faktor, ki določa njihovo ideološko konformno vsebino. Po njunem prepričanju so namreč množični mediji v svoji želji po maksimiranju dobička prisiljeni v proizvodnjo vsebin, ki so skladne z obstoječimi vrednotami najširših ljudskih množic. Na ta način torej določa kulturne vsebine predvsem ekonomska struktura kapitalističnega sistema sama, kajti tržne razmere zahtevajo, da v množične medije prihajajo zgolj vsebine, ki so popularne, lahkotne, neproblematične in iz ideološkega zornega kota legitimizirajo obstoječo ekonomsko ureditev. Medijska reprezentacija neproblematične družbene ureditve je torej predvsem strukturna posledica ekonomskih pravil kapitalizma.

2. 4. 2 Louis Althusser – ideološki aparati države

Althusserjev način razmišljanja želi preseči rigidno razmišljanje ekonomskega determinizma, ko klasični marksizem kombinira s strukturalizmom. Althusser zrahlja Marxovo shemo družbene baze in nadstavbe ter meni, da obstaja več različnih sfer (npr. ekonomija, ideologija, politika, kultura, ...), ki vplivajo druga na drugo, vendar je kljub temu najpomembnejša sfera ekonomije. Sfere izobraževanja, kulture, družine, religije in medijev poimenuje ideološki aparati države, ki vzdržujejo določeno ideologijo. Z naturalizacijo določenih idej, ki jim pripišejo samoumevnost in zdravorazumskost vzdržujejo obstoječi družbeni red. Čeprav Althusserju uspe zrahljati rigidni ekonomski determinizem, njegovo pojmovanje še vedno predpostavlja popolno interpelacijo ideologije, kar pomeni, da ideologiji ne moremo ubežati, in še vedno poudarja vlogo sfere ekonomije (glej Branston, Stafford, 1996: 123).

2. 4. 3 Antonio Gramsci – koncept hegemonije

Gramscijeva teorija hegemonije izhaja iz teze, da kulturno vodstvo določenih slojev ni doseženo s prisilo, ampak je zagotovljeno s strinjanjem podrejenih. Tudi pri Gramsciju igra ključno vlogo pri reprodukciji obstoječih družbeno-ekonomskih odnosov ideologija, ki jo razume kot množico "idej, pomenov in praks, ki so, kljub temu da se predstavljajo kot univerzalne resnice, zemljevidi pomenov, ki podpirajo oblast določenih družbenih skupin" (Barker v Stankovič, 2002: 25). Ideologija torej deluje tako, da se podrejene skupine podrejajo, ker sprejemajo svetovno nazorski pogled na svet, ki ga ponujajo dominantne skupine kot svojega in samoumevnega.

Pomemben Gramscijev poudarek pa je, da produkcija strinjanja pomeni, da polje kulture v resnici nikoli ni ideološko povsem homogen prostor, temveč prostor poln različnih silnic, ideoloških konstruktov, bojev, zavezništov in podobno. Gramscijev koncept hegemonije ne predpostavlja vnaprej ideološke dominacije vladajočega razreda, ampak opozarja, da je ta praviloma uspešna, a hkrati tudi vedno negotova in ogrožena (Stankovič, 2002: 25). Odmakne se od poudarka moči ene same dominantne ideologije in od absolutne moči sfere ekonomije. Vedno poteka boj za prevlado (hegemonijo) na področju idej in vrednot. Koncept omogoči prostor za razumevanje, da ljudje, ki imajo v rokah kulturno industrijo (tudi medije) ne morejo nadzorovati rezultatov te sfere. Za nadzor na področju kulture si mora vladajoči razred vedno prizadevati, vendar mu to ne uspe nikoli v celoti. Kultura ima avtonomno sfero, ki se kar naprej izmika popolni kolonizaciji hegemonskih pomenov.

Vivian Burr (1995: 82) pravi, da družbeni konstrukcionizem razume ideologijo kot znanje v službi moči. Ta pogled se odmakne od vprašanja resnice in laži. Prikaz dogodka ali način reprezenatacije določenega stanja je lahko pravilen ali napačen, vendar o ideologiji lahko govorimo le, ko govorimo o načinu upodabljanja s strani relativno vplivnih družbenih skupin, da ohranijo svoj družbeni položaj. Torej ne moremo reči, da so določene ideje same po sebi ideološke, ideološki je način, na katerega se te ideje uporabljajo. Proučevanje ideologije je tako proučevanje načinov mobilizacije družbenih pomenov v interesu vplivnih in močnih družbenih skupin (Thompson v Burr 1995: 82).

2. 5 REPREZENTACIJA

Koncept reprezentacije povezuje v celoto vse prej omenjene pojme. V slovarčku ključnih besed in pojmov v knjigi Cooltura (2002: 351) je reprezentacija definirana kot družbeni proces predstavitve dogodkov, fenomenov, skupin, ki konkretne oblike postavlja v abstraktne ideološke koncepte, ti pa dajejo pomen objektu predstavitve. Pojem reprezentacije predpostavlja, da dogodki, fenomeni, skupine itd. nimajo naravne pojavnosti, ampak jih sooblikuje način, na katerega so "re-prezentirani". V tem smislu je reprezentacija konstitutivna za dogodek, skupino, ... reprezentacija je vedno del družbene konstrukcije realnosti, ne pa odraz realnosti.

Stuart Hall (1997), eden izmed glavnih avtorjev teorije reprezentacij pravi, da reprezentacija povezuje pomen in jezik s kulturo. "Reprezentacija je produkcija pomena skozi jezik" (Hall, 1997: 28). V središču proizvodnje kulturnega pomena obstajata dva med seboj povezana "sistema reprezentacije". Prvi, sistem mentalnih reprezentacij, nam na osnovi klasifikacij in kategorizacij omogoča "osmisлити" svet v pomenske kategorije, konceptualne zemljevide, ki so skupni vsem. Jezik je drugi "sistem reprezentacij", ki nam omogoča, da konceptualne zemljevide pretvorimo v skupen jezik, da lahko povežemo koncepte in ideje z določenimi znaki (pisanimi besedami, glasovnimi sporočili ali vizualnimi podobami). Znaki dobijo pomen le, če uporabljamo kode, ki so rezultat družbenih pravil in določajo pomen med koncepti in znaki. Kodi so ključen del naše kulture, naših skupnih pomenskih zemljevidov, ki se jih priučimo in jih nezavedno ponotranjimo, ko postanemo člani določene kulture. Odnos in povezava med "stvarmi", koncepti in znaki je temelj za produkcijo pomena skozi jezik. "Proces, ki vse tri elemente povezuje, pa imenujemo reprezentacija" (Hall, 1997: 19). Hall (1997: 61) opozori, da je ena pomembnejših idej pri reprezentaciji, da jo razumemo v luči kulturnega relativizma. Stvari, ljudje, dogodki itd. niso "opremljeni" s stalnimi, nespremenljivimi, končnimi ali resničnimi pomeni. Družba je tista, ki proizvaja pomene, ki se spreminjajo skozi čas in so drugačni v vsaki kulturi.

Podobno Gillian Swanson (1989) "reprezentacijo" na najbolj splošni ravni opredeljuje kot način, kako podobe in jezik konstruirajo pomene glede na konvencije, ki so znane tako ustvarjalcem kot občinstvu. Reprezentacija je način, na katerega stvari dobijo

pomen. Pomembna je predvsem vprašalnica: KAKO so predstavljene določene družbene skupine, identitete, družbena razmerja, ... Reprezentacija ni odslikava sveta, ni nevtralna. Reprezentacija konstruira svet, določeno verzijo realnosti, ki je odvisna od družbenega položaja, interesov in namenov oblikovalcev reprezentacije (Fairclough, 1995: 103). Reprezentacija reproducira razmerja moči, zato poteka boj, katera reprezentacija bo prevladala.

3. POMEN MNOŽIČNIH MEDIJEV

3. 1 MEDIJSKA KONSTRUKCIJA REALNOSTI

Ines Drame (1992: 852) meni, da medijska konstrukcija realnosti zadeva umeščanje medijske realnosti v svet vsakdanjega življenja, procese učinkovanja medijskih vsebin na individualno percepcijo družbene realnosti.

Družbena konstrukcija realnosti vključuje interakcijo med posamezniki, družbo in kulturo. Mediji pri tem predstavljajo pomembno vez, ki dogodke in teme oblikujejo, razlagajo ter posredujejo kot realno dogajanje. Za bolj natančno razumevanje medijske konstrukcije realnosti navajam razlikovanje med objektivno, simbolno in subjektivno realnostjo (Adoni, Sherill v Bašič: 1990: 96, 97):

- Objektivna družbena realnost je razumljena kot objektivni svet, ki je zunaj posameznika in predstavlja dejstvo.
- Simbolna družbena dejavnost je katerakoli oblika simbolnega izražanja objektivne realnosti (medijske vsebine, literature, umetnosti, ...). Se pravi obstajajo različne simbolne realnosti, ki jih oblikujejo različni simbolni sistemi.
- Subjektivna realnost je področje, kjer objektivna in simbolna realnost predstavljata vir za konstrukcijo posameznikove lastne "identitete". V odnosu med subjektivno in objektivno realnostjo vedno deluje po eni strani podrejanje prevladujoči simbolni identifikaciji, po drugi strani pa poskus subjekta, da zavrne ali sprejme mesto, ki mu je podeljeno znotraj simbolnega sistema.

Mediji so torej del objektivne družbene realnosti, bistveno pa se vpletajo tudi v njeno naravo subjektivnega pomena. Mediji se vpletajo v procese interpretacij, sodelujejo pri ustvarjanju tipizacij in oblikujejo posameznikov "naravni pogled na svet". Tako utrjujejo kohezivnost vsakdanjega sveta in so na temeljni način funkcionalni za obstoj in delovanje družbe. Razširjajo območje posameznikove realnosti, saj vse tisto, kar ni dostopno njegovemu lastnemu neposrednemu izkustvu, lahko dobi le preko komunikacije. Ta pa posredovanemu zmeraj doda tudi že pomen, smisel in vrednost. Gre za nekakšno realnost drugega reda, ki je utemeljena na komunikaciji. Mediji s svojo družbeno priznano pozicijo poznavalcev posredujejo institucionalni svet in ga

legitimizirajo. Kadar se ta svet rekonstruira, mu to v veliki meri omogočajo mediji, saj so tudi sami vanj vpleteni. Lahko pa delne rekonstrukcije tudi sami sprožijo. Torej, mediji konstruirajo določene izseke realnosti. S svojim obstojem in vplivom prisotnosti sokonstruirajo družbeno realnost in jo lahko tudi rekonstruirajo (Drame, 1992: 857, 858).

“Ko ljudje berejo časopise, poslušajo radio in gledajo televizijo, ne premišlujejo o tem, kako množični mediji izbirajo dogodke in kako nastajajo njihove reprezentacije. Zlasti težko vzpostavijo in ohranijo kritično razdaljo do novinarskih sporočil” (Košir, 1996: 59), še posebej, ker je temeljna norma in vrednota novinarskega profesionalnega kodeksa norma objektivnosti. Koširjeva opozarja, da se moramo zavedati, da novice niso resnice, temveč medijski izdelki. Novice niso preslikave stvarnosti, temveč so sporočila o njenih različnih podobah. Mesto pogleda določa, kaj vidimo in kako vidimo.

Ker se moja analiza diskurza in reprezentacije nanaša na novinarsko sporočilo, bom v naslednji točki več prostora namenila prav konstrukciji novic.

3. 2 DRUŽBENA KONSTRUKCIJA NOVIC

“But the product of the media are news, not truths” (O’Brien, McComb v Košir, 1988: 11).

Konstruktivistična paradigma množičnih medijev ne razume kot prenašalcev objektivnih ali pristranskih podob realnosti, ampak jih razume kot proizvajalce realnosti, kajti vsaka medijska reprezentacija je konstrukcija. Ta pogled se zdi relativno neproblematičen, ko gre za fikcijske medijske tekste. Problem se pojavi, kot smo že omenili, v primeru novinarskih medijskih tekstov, saj se novinarstvo legitimizira kot objektivno poročanje o zunanji dejavnosti (glej Fabjanič 1999: 75). Ker bodo v moji analizi prisotni prispevki iz *Slovenskih novic*, ki so pojmovane kot tabloid, naj dodam, da prejšnja trditev ne izključuje tabloidnega novinarstva. Čeprav kot način upovedovanja tabloidi uporabljajo narativizacijo in ne argumentacije, pa sami sebe razumejo in predstavljajo kot “transparenten izraz resničnih dogodkov, ki ne

reprezentira ali celo konstruira, temveč odseva 'resnični svet'. /.../ svoje občinstvo naslavlja kot prejemnike faktičnih informacij" (Luthar, 1997: 54,55).

Konstruktivističen pogled razume novinarstvo kot "institucionalno konstruirano realnost, hkrati pa kot prispevek h konstrukciji širših družbenih realnosti, kar pomeni, da novinarstvo vključuje institucionalizirano produkcijo in cirkulacijo pomenov" (Dahlgren, 1996: 10,11). "Novice niso naravni fenomen, ki izhaja neposredno iz 'realnosti', ampak so produkt. Producira jih industrija, ki jo oblikujejo birokratska in ekonomska struktura, odnosi med mediji in drugimi industrijami, in najbolj pomembno, odnosi z vlado in drugimi političnimi institucijami. Iz širše perspektive novice tako odsevajo in oblikujejo prevladujoče družbene vrednote v določenem zgodovinskem kontekstu" (Fowler, 1991: 222).

Večina stvari in dogodkov, ki se zgodijo, nikoli ne pride v novice. Odločitve, o katerih dogodkih bodo mediji poročali, niso odsev nekega notranjega pomena posameznih dogodkov, ampak so posledica kompleksnih umetnih kriterijev za izbor (Fowler 1991: 2). Erjavčeva meni (1998: 46), da je izbira dogodka tesno povezana z namenom novinarskega prispevka. Novinar naj bi imel jasno predstavo o tem, kaj hoče s svojim prispevkom pri občinstvu doseči, glavni namen pa naj bi bil informirati občinstvo in usmeriti njegovo pozornost na določene probleme. Od namena je odvisna zgradba prispevka ter izbor in obdelava informacij.

Ines Drame (1992) postavi novinarja v središče konstrukcije medijske realnosti. Novinarji vstopajo v medijsko realnost kot v obstoječo objektivno realnost in se ne zavedajo možnosti njenega spreminjanja. Ali kot pravi Fowler (1991: 2), "selekcijo in transformacijo vodijo, večinoma nezavedno, ideje in prepričanja." Ines Drame izpostavi štiri ključne procese pri konstruiranju medijske realnosti (v mojem primeru za konstrukcijo novic), katerih ključni element je novinar:

a) *Zbiranje (iskanje in sprejemanje) informacij*

Osnova tega procesa je vselej odnos med virom informacij in novinarjem, ki temelji na informaciji. Njun odnos pomembno opredeljuje pozicija v družbeni in medijski realnosti, (ne)skladnost njunih interpretacij informacije in lastnih pozicij.

b) *Selekcija dogodkov*

Selektivni procesi so pri konstrukciji novic stalno prisotni in so ena izmed temeljnih značilnosti, ki jo vzdržujejo. Odvisni so od posameznikove omejene informacijske zmogljivosti in od omejene zmogljivosti komunikacijskega "kanala", ki je lahko tudi posledica neenake distribucije komunikacijske moči (Splichal v Drame 1992: 845). Seveda pa so selektivni procesi bistveno povezani s kriteriji selekcije. Ti so delno odvisni od tega, "ali je dogodek skladen s predstavo družbenega reda, ki je definiran kot dober, in z identiteto, pripisano skupinam, vlogam, osebam, ki nastopajo v dogodkih, ki naj bi jih sporočili," in "v bistvu ni neideološkega, apolitičnega, nepristranskega sistema zbiranja in sporočanja novic; vsi vzorci uredniškega zbiranja, kaj objaviti in česa ne (in v kakšnem razmerju in s kakšnim poudarkom itd.), imajo ideološko osnovo in politično razsežnost" (Gebner v Drame 1992: 854).

"Mediji ne poročajo enostavno in transparentno o dogodkih, ki bi bili 'naravno' novičarsko vredni sami po sebi. 'Novice' so produkt kompleksnega procesa, ki se prične s selekcijo in razvrščanjem dogodkov in tem glede na družbeno konstruirane kategorije" (Hall v Fowler 1991: 12).

Številni avtorji so poskušali selekcijska merila opredeliti bolj konkretno, prvi teoretični koncept novičarskih vrednot pa je oblikoval novinar in komunikolog Walter Lippmann. Za utemeljitelja novičarskih vrednosti, s svojo klasifikacijo iz sredine šestdesetih let, veljata Johann Galtung in Mari Holmboe Ruge, ki sta izpostavila 12 selekcijskih vrednot, ki jih mora dogodek dosegati, če želi postati novica. Galtung in Ruge ločita splošne novičarske vrednote in vrednote, ki so posebej pomembne za zahodne medije (Hartley, 1982). Splošne vrednote, ki jih navajata, so:

1. Pogostost, frekvenca – če je trajanje dogodka blizu pogostosti izhajanja medija. Kar pomeni, da ima enkratni dogodek več možnosti, da bo objavljen kot na primer ekonomski, družbeni, kulturni trendi, ker so izven pogostosti izhajanja dnevnega časopisa.
2. Vstopni prag – pomeni velikost, obseg ali glasnost dogodka.

3. Jasnost, nedvoumnost – dogodek ni nujno, da je sam po sebi enostaven, preprost. Za množične medije je pomembno, da je omejeno število pomenov. V tem se najbolj jasno razlikuje novinarski diskurz od literarnega. V novinarskem diskurzu je polisemija zmanjšana na najnižjo možno raven, v literarnem diskurzu pa je celo priporočljiva in zaželena.
4. Pomembnost – v smislu kulturne bližine. Dogodki, ki so v skladu z kulturnim ozadjem novinarjev, so bolj pomembni kot dogodki v drugih kulturah, razen, če te daljne kulture ne trčijo z “domačo” (največkrat v smislu grožnje).
5. Konsonantnost – ali pričakovanost, skladnost, željnost dogodka. Če mediji nekaj pričakujejo, da se bo zgodilo, se tudi bo.
6. Nepričakovanost – nepredvidljivost, redkost dogodka.
7. Kontinuiteta – ali nadaljevanje dogodka. Če se o nekem dogodku poroča, se bo o njem poročalo še nekaj časa.
8. Kompozicija, zgradba – objavljenost dogodka je odvisna tudi od vključenosti ostalih dogodkov oziroma zgradbe celotnega časopisa ali poročil.

Kot dodatek k tem splošnim novinarskim vrednotam dodajata Galtung in Ruge še štiri, za katere menita, da so še posebej pomembne za zahodne medije:

9. Nanašanje na elitne narode – dober primer tega so zgodbe o vojnah, volitvah in nesrečah.
10. Nanašanje na elitne ljudi – ta vrednost se nanaša na predpostavko, da imajo dejanja teh ljudi posledice za širšo skupino ljudi in da imajo njihova družbena dejanja reprezentativno funkcijo.
11. Posebjanje – če se dogodki predstavijo kot dejanja posameznikov, saj se je s posamezniki lažje identificirati kot z raznimi institucijami.
12. Negativnost – slaba novica je dobra novica, ker običajno združuje novičarske vrednote, kot so nepredvidljivost, nedvoumnost, nenadnost, konsonantnost, pa čeprav je vstopni prag mnogo nižji kot pri pozitivnih novicah.

Novičarski dejavniki, meni Erjavčeva (1998: 51), so se s časom modificirali in ne vedno v korist občinstva. Danes naj bi bili še posebej v ospredju novičarski dejavniki, kot so personifikacija, konflikt, prominentnost in razvedrilo. Erjavčeva (1998: 52) navaja še druge dejavnike, ki poleg novičarskih vplivajo na izbiro vsebine. To so:

želje in potrebe občinstva, prostorska in časovna omejitev novinarskega prispevka, razpoložljivost novic, politika posameznega medija in pa predvsem ekonomski dejavniki (pritiski založnika in lastnika medija, vpliv oglaševalcev, novičarski splet).

Teorija novičarskih vrednot izhaja iz predpostavke, da lahko vsak objavljen dogodek vsebuje več novičarskih dejavnikov. Nemogoče pa je pričakovati, da bo objavljen dogodek vseboval vse dejavnike, ali da bodo v prispevku vsi dejavniki enako zastopani.

V kolikšni meri so upoštevane novičarske vrednote, je odvisno tudi od posamezne družbe in njenih vrednot: od tradicije novinarstva, političnih in kulturnih okoliščin, zgodovinskega okolja, odnosa med mediji in politiko, kulturnih vzorcev, tipa medija in razumevanja novičarske kulture.

Z novičarskimi dejavniki pa se ne ukvarjajo samo mediji, ampak tudi tisti, ki o njih pišejo. Mnogi informacijski viri so namreč spoznali, da bo njihov dogodek deležen večje novinarske pozornosti, če bodo upoštevali novinarske definicije novic.

c) *Selekcija dejstev*

Pogosto se lahko zdi, da so dejstva lastnost dogodka samega, skrito pa ostane, da je razvrščanje dejstev posledica novinarjevega pogleda in interpretacije, da so dejstva stvar perspektive kot dogodka samega. Altheide (v Drame 1992: 855) opozarja, da je o dogodku mogoče reči karkoli in da je vsak dogodek lahko novičarsko vreden, če je pravilno oblikovan s standardnimi novinarskimi vprašanji. Proces ustvarjanja novic s stališča novinarja ali urednika je lahko torej povsem arbitraren.

Selekcija dejstev je vselej vnaprej določena z naravnostmi novinarja in vira, novinarjevo perspektivo, z delovnimi rutinami, ...

d) *Izbor žanra in uporaba jezikovnih sredstev*

Tudi pri praktičnem oblikovanju sporočila se novinar obnaša kot interpret, kajti "ne le selekcija dogodkov, novic, tudi izbira novinarskih žanrov je stvar razumevanja (dogodkov, sveta)" (Košir, 1988: 36). Četudi se zdi, da je določeno

vrsto dogodka mogoče upovedati samo v določenem žanru, pa ta določenost ne izhaja iz dogodka samega, ampak iz novinarjevega razumevanja žanrskih shem in iz novinarske perspektive, pogleda na dogodek. Novinarji vnaprej ne definirajo le kaj je vredno njihove pozornosti in kaj je pri tem pomembno, ampak tudi, kaj lahko od tega pričakujejo. Glede na to preddefiniranost nato osredotočijo svoj pogled. Pri tem pa moramo opozoriti, da čeprav žanr izbira novinar, pa ne gre samo za samovoljno in subjektivno početje, saj se v ozadju skrivajo družbeni mehanizmi, na kar opozarja primer možnosti analize žanrov kot interpretantov in indikatorjev družbene stvarnosti, v kateri poteka množično komuniciranje (glej Drame, 1992: 856).

Z žanrom se povezuje tudi raba jezikovnih sredstev. Če je pri zbiranju informacij in pri selekciji novinar v veliki meri usmerjen k viru informacij, je pri uporabi jezika običajno mnogo bolj usmerjen k naslovniku. Luckmann (v Drame 1992: 856) meni, da "jeziki utelešajo specifične poglede na svet" in da "notranja struktura jezika objektivizira temeljni sklop taksanomij realnosti, usmeritev in vrednot" ter da je tako definiran jezik "osrednji medij socialne konstrukcije realnosti" ter hkrati "najpomembnejši medij transmisije takšnih realnosti" in tudi "najpomembnejše orodje legitimizacije simbolnih svetov". Jezik kot družbeni produkt ima tudi subjektivno razsežnost, kajti "jezik in pogled na svet nista abstraktna, temveč zgodovinsko in družbeno specifična elementa posameznikove življenjske situacije" (Drame 1992: 857). Ali kot pravi Fowler (1991), da jezik ni čisto okno v svet, ni nevtralen, ampak zelo konstruiran posrednik. Vse, kar je napisano ali govorjeno o določenih podobah sveta, je artikulirano iz določene ideološke pozicije. "Novice so reprezentacije sveta skozi jezik: ker je jezik semiotična koda, so v vse reprezentacije vpete strukture družbenih in ekonomskih vrednot; in tako tudi novice neizogibno, kot vsak drug diskurz, konstruirajo in krojijo podobo o kateri govorijo" (Fowler, 1991: 4).

Fowler (1991) opozarja, da jezikovno konstruiranih reprezentacij ne smemo razumeti kot premišljenega ali namernega procesa, ki je pod nadzorom medija. Mediji ne izbirajo dogodkov in jih nato namerno in premišljeno "opremijo" z vrednotami in ideologijo obremenjenim jezikom, ki ga nato občinstvo pasivno absorbira. Takšna

“teorija zarote” bi razvrednotila naslovnika, mediju pa pripisala preveliko moč. Kot smo že omenili, je način izbire novic in njihova reprezentacija tako ritualen in konvencionalen, kot nameren in nadzorovan proces. Vredno je še enkrat omeniti, da jezik že sam po sebi vsebuje določene vrednote, neodvisno od novinarja in naslovnika. Ideologija je že vtisnjena v diskurz, na osnovi katerega deluje novinar. Diskurz je definiran kot družbeno in institucionalno proizvedena ideologija vpeta v jezik.

4. MEDVED IN ČLOVEK

Slovenija sodi med redke evropske države z ohranjenimi populacijami vseh treh vrst velikih zveri – medvedom, volkom in risom. Vse tri vrste so uvrščene na Rdeči seznam ogroženih sesalcev v Sloveniji (Kryštufek v Adamič in Korenjak, 2000: 41) in so dragocen del slovenske naravne dediščine in biotske raznovrstnosti. Zaradi načinov prehranjevanja in drugih vedenjskih vzorcev zveri sodijo v skupino problematičnih živalskih vrst, ki človeku povzročajo gmotno škodo in so mu izjemoma lahko celo nevarne. Ohranitev teh vrst je, poleg bioloških dejavnikov, odvisna tudi od stališča, ki ga do njih zavzema javnost. Zato je pomembna sestavina varstva velikih zveri tudi uravnavanje javnega mnenja (Adamič in Korenjak, 2000: 41). Kryštufek meni, da je brez dvoma najbolj problematična zver v Sloveniji medved.

V nalogi se bom ukvarjala z odnosom in medijskim diskurzom do največje evropske zveri – rjavim medvedom v konfliktnih situacijah, zato v nadaljevanju sledi podrobnejša predstavitev rjavega medveda v Sloveniji. Podatke povzemam predvsem iz Strategije upravljanja z rjavim medvedom v Sloveniji, zbornika Človek in velike zveri ter zbornika Rjavi medved v deželah Alpe – Adria.

4. 1 RJAVI MEDVED V SLOVENIJI SKOZI TISOČLETJA

Odkar se je rjavi medved pojavil v Sloveniji, je na tem ozemlju nenehno prisoten. Najstarejša najdba fosilnih ostankov rjavega medveda iz naših krajev dokazuje njegovo prisotnost na slovenskem ozemlju že pred okoli 25.000 leti, zelo verjetno pa je, da je prisotnost te živalske vrste na ozemlju Slovenije še veliko starejša, saj fosilne najdbe iz najdišč po Evropi pričajo, da je rjavi medved živel tu že pred več kot 200.000 leti. Vso to obdobje, z izjemo zadnjih sto let, se je z rjavim medvedom v Sloveniji ravnalo enako kot s populacijo njegove vrste drugod po Evropi. Da rjavega medveda ni doletela enaka usoda kot njegove vrste v zahodni in srednji Evropi, je v prvi vrsti pripisati naravnemu okolju (strnjeno gozdno okolje), v katerem živi, in ljudem, ki so v zadnjih sto letih naredili vse potrebno, da so ga obvarovali propada. Ne gre spregledati, da je bil medved v času, ko so ga drugod po Evropi preganjali kot škodljivo zver in za njegovo glavo izplačevali nagrade, na slovenskem ozemlju že do določene mere varovan. Vse od leta 1890 je bil namreč medved po gozdnih

veleposestvih v jugozahodnem delu Slovenije in po sosednjem Gorskem Kotarju na Hrvaškem že zavarovan kot posebno dragocena vrsta divjadi. Odstrelili so samo posamezne medvede, ki so povzročali škode; večino, zlasti medvedke z mladiči, pa varovali in krmili na posebej za medvede vzdrževanih mrhoviščih. Po razpadu Avstrije je medvede v Jugoslaviji zelo ogrozila agrarna reforma in razlašanje veleposestev. Zato je leta 1935 izšla odredba, ki je na delu slovenskega ozemlja, v takratnih srezih Kočevje, Črnomelj, Novo mesto, Logatec in Ljubljana, medveda prepovedovala loviti. Tako se je številčnost medveda zopet opomogla in so leta 1940 ocenili število medvedov v Sloveniji na okrog 80 živali. Po vojni od leta 1945 dalje je medveda varovala lovška zakonodaja. Do začetka petdesetih let medveda niso lovili, pozneje pa je odstrel posameznih medvedov, ki so povzročali škode in ogrožali prebivalstvo, dovoljevalo pristojno ministrstvo. Z letom 1966 je bil lov dovoljen na območju, ki ga je določil takratni republiški sekretar z Odredbo. V tem času je bila prva človeška žrtev in tako se je poseganje v populacijo medveda začelo z rednimi odstreli. Število medvedov je predvsem po letu 1960 začelo naglo naraščati, danes pa imamo v Sloveniji številčno in vitalno populacijo medveda v prosti naravi.

Enotnega mnenja, koliko medvedov je v Sloveniji ni, ker ni soglasja glede načina in verodostojnosti štetja. Število medvedov v Sloveniji, ki je eden izmed indikatorjev za predlog odvzema medvedov iz narave, je tako predmet raznih strokovnih, nestrokovnih, političnih in medijskih razprav. Predloge odvzema rjavega medveda iz narave za posamezna Lovsko-gojitvena območja pripravi Območna enota Zavoda za gozdove Slovenije ter Izvršni odbor Lovsko-gojitvenega območja. Predlog odvzema na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano obravnava Komisija za divjad, ki jo sestavljajo predstavniki okoljskega in kmetijskega ministrstva, lokalnih skupnosti, rejcev drobnice, Biotehniške fakultete, Zavoda za gozdove ter Lovske zveze Slovenije. Sektor za gozdarstvo, lovstvo in ribištvo (na Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano) na podlagi sklepa komisije pripravi odločbo za celo leto, ki jo podpiše minister.

Število odvzemov medvedov iz narave je že vrsto let podvrženo burnim medijskim razpravam in pritisku javnega mnenja. Pravo medijsko "vojno" je leta 1999 sprožila odločba o dodatnem odvzemu medvedov, pod katero se je podpisal tedanji minister Ciril Smrkolj. Vsako leto je število za nekatere premajhno, za druge preveliko.

Posebnost lanskega in letošnjega leta pa je, da smo iz medijev izvedeli, da v Slovenijo prihajajo pritožbe glede ravnanja z medvedom tako iz vladnih kot nevladnih organizacij iz tujine.

Rjavi medved je na Rdečem seznamu ogroženih sesalcev v Sloveniji opredeljen kot ranljiva vrsta (V - Vulnerable). Po IUCN opredelitvi so ranljive vrste tiste, za katere je verjetno, da bodo v bližnji prihodnosti prešle v kategorijo prizadete vrste, če bodo dejavniki ogrožanja delovali še naprej.

Glavni dejavniki ogrožanja rjavega medveda:

- Spremembe v njegovem življenjskem območju zaradi novih in intenzivnejših dejavnosti človeka v prostoru, zaradi širjenja naselij v prosto naravo, povečane turistično - rekreacijske dejavnosti ter gradnje prometne infrastrukture, zlasti avtocest, ki sekajo historične povezave med gozdnimi ekosistemi in preprečujejo oziroma ovirajo povezanost med populacijskimi enotami, ter zaradi drugih cest, ki omogočajo večjo dostopnost ljudem v prostoru;
- Bojazen lokalnega prebivalstva do povratka medveda v historične habitate v predalpskem in alpskem območju;
- Poseganje v populacijo, ki je spremenilo starostno in spolno strukturo.

4. 2 ZAKONODAJNI OKVIR VARSTVA MEDVEDA V SLOVENIJI

Danes k ohranitvi rjavega medveda v Sloveniji bistveno prispevajo tudi zakonodaja in mednarodni predpisi ter konvencije, ki jih je država podpisala. Zakonodaja temelji na predpostavkah, da medvedu, kot drugim prosto živečim rastlinskim in živalskim vrstam na ozemlju Slovenije, iz ekoloških in etičnih razlogov pripada pravica do življenja, in da so velike zveri, same po sebi in zaradi vloge, ki jo imajo v vrhu prehranjevalne piramide, pomembna sestavina biotske raznovrstnosti

Predpisi, ki urejajo varstvo medveda v Sloveniji

- Nacionalni program varstva okolja, sprejet v Državnem zboru RS leta 1999
- Zakon o ohranjanju narave (sprejet leta 1999)
- Uredba o zavarovanju ogroženih živalskih vrst (sprejeta leta 1993)
- Zakon o gozdovih (sprejet leta 1993)

- Zakon o varstvu, gojitvi in lovu divjadi ter o upravljanju lovišč (sprejet leta 1986)
- Odredba o območju v SR Sloveniji, na katerem je medved zaščiten (sprejet leta 1966)
- Zakon o kmetijstvu (sprejet leta 2000)

Rjavi medved je v Zakonu o varstvu, gojitvi in lovu divjadi ter o upravljanju lovišč (Ur. L. SRS, št. 25/76) opredeljen kot divjad (lovna vrsta). Do leta 1993 so s to vrsto upravljala lovišča. V skladu z Uredbo o zavarovanju ogroženih živalskih vrst (Ur. L. RS, št. 57/93) je rjavi medved postal zavarovana vrsta (še vedno pa je opredeljen kot divjad). Tako je za njegovo upravljanje prevzela odgovornost država. Divjad je kot del živalskega sveta državna lastnina in kot dobrina javnega pomena uživa posebno s tem zakonom določeno varstvo.

Mednarodni predpisi, ki urejajo varstvo medveda

- Konvencija o varstvu prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njunih naravnih življenjskih prostorov – Bernska konvencija (zakon o ratifikaciji konvencije je bil v Sloveniji sprejet leta 1999)

Rjavi medved je vključen med vrste dodatka II, ki zajema zelo ogrožene živalske vrste, katerih življenjske prostore je še posebej treba ohraniti.

Na osnovi Bernske konvencije je pod okriljem Sveta Evrope pripravljen akcijski načrt za varstvo rjavega medveda v Evropi (Swenson, J.E. & all: Action Plan for the Conservation of the Brown Bear in Europe (Ursus arctos), Nature and environment, No. 114, Council of Europe Publishing, Strasbourg: oktober 2000).

- Alpska konvencija – Protokol o izvajanju Alpske konvencije iz leta 1991 o varstvu narave in naravne krajine (zakon o ratifikaciji konvencije sprejet leta 1995, protokol še ni ratificiran)
- Konvencija o mednarodni trgovini z ogroženimi prostoživečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami – CITES, Washingtonska konvencija (zakon o ratifikaciji sprejet leta 1999)
- Konvencija o biološki raznovrstnosti, Rio de Janeiro (zakon o ratifikaciji sprejet leta 1996)

Konvencija je globalni predpis, ki celovito obravnava ohranjanje biotske raznovrstnosti na svetovni ravni in trajnostno rabo naravnih virov.

Predpisi Evropske unije, ki določajo varstvo medveda

- Smernice za varstvo flore, favne in habitatov – FFH direktiva

Rjavi medved je uvrščen na dodatka II in IV ter označen kot prednostna vrsta, za katere se zahteva najbolj obvezno varstvo.

- Resolucija Evropskega parlamenta o varstvu rjavega medveda

Resolucija evropskega parlamenta, ki se nanaša izključno na zaščito rjavega medveda in vsebuje priporočila ter poziv vsem članicam, da se odpovedo politiki in projektom, ki bi v prihodnje še dodatno zmanjševali število rjavih medvedov v naravi.

4. 3 ŽIVLJENJSKI PROSTOR RJAVEGA MEDVEDA V SLOVENIJI

Življenjski prostor rjavega medveda je del ozemlja Slovenije, kjer so življenjske razmere zanj primerne. Zaradi uskladitve varstva rjavega medveda z rabo in dejavnostmi človeka v prostoru ter zaradi zahtev EU po opredelitvi posebnega varstvenega območja, se življenjski prostor deli na štiri območja: osrednje, robno, prehodno in območje izjemne prisotnosti medveda, po katerih se varstveni ukrepi za ohranitev vrste ter ukrepi za sožitje človeka z medvedom poudarjeni različno, in sicer glede: odvzema medvedov iz narave, krmljenja medvedov, lokalnega prebivalstva ter rabe in dejavnosti človeka v prostoru, zlasti kmetijstva, gozdarstva, turizma, rekreacije in nabiralništva gozdnih ter drugih sadežev, gradnje in uporabe infrastrukture ter dejavnosti vojske in policije.

V analizi prispevkov so prisotni dogodki, ki so se zgodili v osrednjem območju medveda (razen enega v prilogi K), zato navajam nekaj značilnosti, ki veljajo za to ozemlje.

4. 3. 1 Osrednje območje medveda v Sloveniji

Osrednje območje je jedro življenjskega prostora rjavega medveda, kjer je od nekdaj stalno prisoten in danes strnjeno naseljen. Obsega širšo Kočevsko z Ribniško dolino, Notranjsko s Krmsko - Mokrškim pogorjem, del Dolenjske in del Bele Krajine, Nanos, Hrušico, Trnovski gozd, del Idrijskega hribovja.

V osrednjem območju so opredeljeni predeli gostejše naseljenosti ljudi. V teh predelih so zaradi preprečevanja konfliktnih primerov z ljudmi varstveni ukrepi temu prilagojeni. V predelih gostejše naseljenosti ljudi ni krmišč oziroma mrhovišč za medvede. Odstrel, ki je določen za osrednje območje, se razporedi tako, da je v teh predelih večji. Medvede se iz predelov gostejše naseljenosti odganja, ne glede na primernost mest za brloge. Medvedko z mladiči, ki je tu stalno prisotna, se odžene, odlovi in preseli na drugo mesto v naravi ali odstrel.

Za Slovenijo je v večjem obsegu značilno zaraščanje kmetijskih površin. Travniki in pašniki predstavljajo dobro četrtno celotne površine Slovenije. Te površine je treba s pridom izkoristiti predvsem za rejo domačih živali - v prvi vrsti prežvekovalcev. V zadnjih štiridesetih letih pa so se številni travniki in pašniki zarasli. Skupaj se je izgubilo več kot 150.000 hektarjev kmetijskih površin ali letno okoli 4.000 hektarjev. Ohranitev življenja v teh krajih je osnovni predpogoj za preprečitev nadaljnjega zaraščanja kmetijskih površin.

Zaradi neugodne posestne strukture je tudi v ravninskem svetu pomembna predvsem živinoreja, ki prinaša večji dohodek na hektar površine v primerjavi z delovno ekstenzivnejšo poljedelsko pridelavo. Majhna velikost posestev in majhno število domačih živali na kmetijo sta dobro poznana osnovna problema slovenskega kmetijstva.

4. 4 RJAVI MEDVED – ČLOVEK IN NJEGOVO PREMOŽENJE

Rjavi medved je živalska vrsta, ki potrebuje obsežen življenjski prostor in ga deli tudi z ljudmi. Prostora, kjer človek ni prisoten, skorajda ni. In povsod, kjer biva medved, nastopijo tudi konfliktna situacije.

4. 4. 1 Medved v bližini bivališč ljudi in naselij

Anton Simonič (1999) navaja, da zadnjih nekaj let ljudje pogosteje kot prej opažajo medvede okrog zaselkov in naselij, ki ležijo blizu gozdov. Najpogosteje ljudje neutemeljeno zaključijo, da se je številčnost medvedov v zadnjih letih močno povečala. Po vsej verjetnosti pa je eden od razlogov pojava medvedov v bližini naselij slabšanje življenjskih možnosti medvedov v njihovih dosedanjih odmaknjenih naravnih habitatih, kar so prinesli pritiski sodobne civilizacije. Tesno s prvim razlogom je povezan tudi vdor ljudi v gozdove, ki ga širjenje motorizacije iz dneva v dan povečuje, in medvedje se na bližino ljudi vse bolj navajajo. Tretji razlog za približevanje medveda naseljem so boljše možnosti prehranjevanja v njihovi bližini (npr. žita, sadna drevesa,...). Četrty in morda najpomembnejši razlog pa je neodgovorno odmetavanje užitnih odpadkov in neurejena smetišča okrog naselij.

4. 4. 2 Medved in prehrana

Medved je vsejed, na njegovem jedilniku pa prevladuje hrana rastlinskega izvora. Rjavi medved je lovec le priložnostno. V osnovi je plašna žival, ki se srečanjem s človekom praviloma izogne. Človeka nikoli ne zalezuje in lovi kot plena za hrano, napade ga le v primeru, če se počuti ogroženega, zato so srečanja z medvedom redka, tudi na območjih, kjer je razmeroma pogost.

Pogostejši pa so napadi na domače živali. Najpogostejši plen je drobnica (ovce, koze v 97 %), ostale plenjene živali so čebele, konj, govedo in prašič. To potrjuje dejstvo, da je medved prehrambeni oportunist in sta zato vrsta in obseg škode, ki jo povzroči, odvisna od priložnosti lahkega dostopa do hrane.

4. 4. 3 Mehanizmi za izvajanje ukrepov varstva in sožitja rjavega medveda s človekom

Sistem izplačevanja odškodnin

Škoda, ki jo povzroči medved na premoženju in je dokazljiva, naj bi se oškodovancu v čim krajšem možnem času povrnila. Za namen odškodnine so sredstva

zagotovljena v državnem proračunu. Višina odškodnine se določa v skladu z določili Zakona o varstvu, gojitvi in lovu divjadi ter o upravljanju lovišč. Odškodnina za povzročeno škodo mora nadomestiti dejansko povzročeno škodo.

Subvencije kmetijske dejavnosti

Zaradi izvajanja ukrepov varstva in sobivanja medveda s človekom se v osrednjem, robnem in prehodnem območju zagotovi subvencioniranje kmetijske dejavnosti.

Subvencije se zagotavljajo iz državnega proračuna, zlasti iz sredstev Slovenskega kmetijsko - okoljskega programa ter sredstev namenjenih preventivnim zaščitnim ukrepom. Del kmetijsko okoljskega programa so tudi ukrepi pomoči v zavarovanih območjih. Da bi ohranili obdelanost in poseljenost krajine s posebnim statusom, kmetijsko okoljski program predvideva na osrednjem območju pojavljanja velikih zveri ukrep prestrukturiranja reje domačih živali. Kmetijsko okoljski programi naj bi na osrednjem območju podpirali predvsem vzdrževanje travinja tudi s košnjo.

V osrednjem in robnem območju se:

- Financira nakup in postavitev preventivnih zaščitnih sredstev (fiksne in premične elektro ograje) na novih ter dodatna zaščita na obstoječih pašnikih.
- Zaradi povečanega obsega dela, ki ga povzroči izvajanje ukrepov varstva ter sobivanja medveda in človeka, se izplača premija na pašno žival, ne glede na število pašnih živali na kmetiji oziroma kmetijskem obratu.
- Sofinancira se delo stalnega pastirja za črede večje od 15 glav goveje živine, oziroma večje od 120 glav drobnice.
- Regresira se delo pastirskih psov.

4. 5 VELIKE ZVERI V OČEH JAVNOSTI

Odločilnega pomena za varovanje ogroženih živalskih vrst, ki so problematične, je konsenz. Če državne službe sprejemajo odločitve, ki niso v skladu s stališči in mnenjem javnosti, je takšna politika lahko napačno razumljena in tudi ni sprejeta, legalen (zakonsko določen) status medveda pa še zdaleč tudi ni legitimen (v javnosti sprejet kot upravičen).

Obveščanje ljudi o biologiji in ekologiji rjavega medveda ter o pomenu njegovega varstva je izjemno pomembno za oblikovanje odnosa človek - rjavi medved. Razmerje, v katerem človek priznava pravico do življenja drugemu bitju, je predpogoj za ohranitev živalskih vrst, tudi če mora zaradi tega delno prilagoditi način svojega življenja. Pri oblikovanju takšnega odnosa so poudarjeno pomembni vzgoja otrok, izobraževanje ter mediji. Neobjektivno, čustveno obarvano in z izrazi za negativna človekova dejanja opremljeno poročanje o medvedu povečuje nenaklonjenost ljudi do medveda in hkrati izkrivlja biološka dejstva o vrsti oziroma o naravi.

Leta 1995 in 2000 so na Biotehniški fakulteti na Oddelku za gozdarstvu in obnovljive gozdne vire v različnih delih Slovenije izvedli več javnomnenjskih raziskav (glej Adamič, Korenjak, 2000: 49-54). Namen raziskav je bil ugotoviti odnos posameznih skupin javnosti do velikih zveri. Raziskave so temeljile na Kellertovi kategorizaciji komponent, ki so sestavni del stališča do živalske vrste: afektivna, kognitivna in evaluativna komponenta. Afektivno komponento oblikujejo pozitivna in negativna občutja, ki jih posameznik goji do živali, kognitivna zajema informacije, izkušnje sodbe in argumente, povezane z njimi, evaluativna pa prepričanja o živalih in njihovo vrednotenje.

Rezultati raziskav so pokazali, da je afektivna komponenta stališča odvisna predvsem od stopnje izobrazbe, starosti, spola, širše okoljske osveščenosti, vedenja o velikih zvereh, načina njihovega preživljanja in od bližine velikih zveri. Tako so bolj izobraženi ljudje z višjo stopnjo okoljske zavesti velikim zverem bolj naklonjeni kot manj izobraženi. Negativna čustva (ki najpogosteje izvirajo iz atavističnih strahov in pomanjkanja znanja o velikih zvereh) so občutneje izražena pri starejši generaciji, pri ženskah in pri tistih ciljnih skupinah, ki jim velike zveri lahko povzročijo gmotno škodo. Čustvena naravnost tistega dela javnosti, ki z velikimi zvermi nima neposrednega stika, je izrazito pozitivna, še posebej pa to velja za prebivalstvo večjih urbanih središč. Pozitiven emocionalen naboj je na osrednjem območju manjši, najmanjši pa je na območjih, na katerih se po več desetletjih velike zveri znova pojavijo.

Proučevanje kognitivne komponente je pokazalo na zelo veliko motiviranost javnosti za soodločanje javnosti pri odločitvah povezanih z velikimi zvermi, in jih ne želi

prepuščati zgolj strokovnim institucijam. Raziskava je tudi pokazala, da javnost dejavno spremlja dogodke, povezane z velikimi zvermi. Za dogodek, ko je medvedka napadla in poškodovala domačina leta 1996, je vedelo od 75 do 90 odstotkov anketirancev iz različnih skupin javnosti. Tudi medijska dogajanja, povezana z odločbami o izrednem odstrelu volkov in medvedov, spremlja več kot polovica splošne javnosti in skoraj vsa strokovna javnost. Poznavanje velikih zveri med Slovenci se je pokazalo kot izredno pomanjkljivo (z izjemo dela strokovne javnosti). Večina anketiranih ni imela niti približne predstave o številu medvedov, ki živijo v Sloveniji, še manj o volku in risu, anketiranci bodisi precenjujejo bodisi podcenjujejo nevarnost velikih zveri za človeka in njegovo imetje ter o načinu življenja zveri vedo presenetljivo malo.

Mogoče je zanimiv podatek, da so vse, celo najbolj prizadete javnosti, izrazile pripravljenost na kompromisno reševanje konfliktov med velikimi zvermi in človekom. Poudarili so odločujočo vlogo države in preventivne ukrepe. Velik del anketirane javnosti (od 50 do 75 odstotkov) se je tudi strinjal, da bi denar davkoplačevalcev porabili tudi za varstvo velikih zveri.

Pri proučevanju evaluativne komponente odnosa do velikih zveri je raziskava pokazala, da so te v očeh javnosti vrednota, in za nekatere predstavljajo že del nacionalne identitete. Enkratnost prosto živečih živali v naravi v neki državi je tudi pozitiven dejavnik razpoznavnosti nekega naroda, tako naj bi bila Slovenija v Franciji že znana kot dežela medvedov. Več kot 80 odstotkov javnosti meni, da so velike zveri simbol neokrnjene narave, zato je pomembno, da v Sloveniji živijo ohranjene populacije velikih zveri. Predvsem rjavi medved v Sloveniji simbolizira visoko stopnjo okoljevarstvene zavesti.

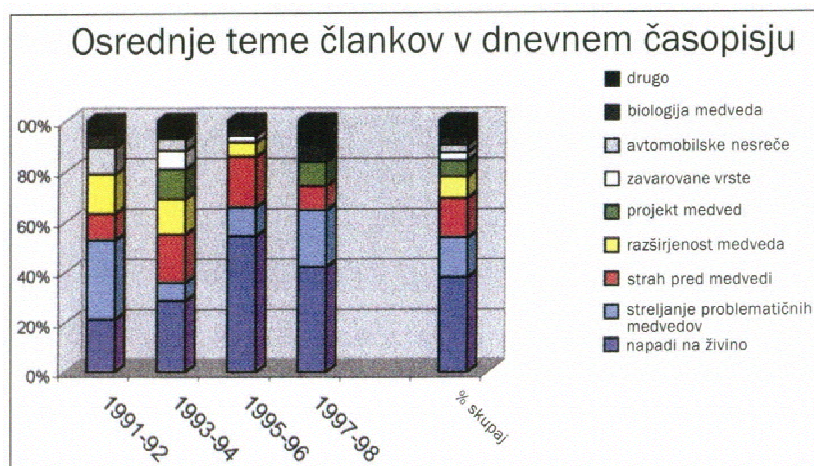
Raziskava je med drugim tudi pokazala, da Slovenci največ informacij o velikih zvereh dobijo iz medijev, zato so ti glavni in primarni vir oblikovanja podobe velikih zveri v očeh javnosti.

4. 6 MEDIJI O RJAVEM MEDVEDU

V okviru mednarodnega projekta Medved je potekala med drugim tudi analiza medijskega dogajanja od leta 1991 do 1998, ki jo je izvajala Lovska zveza Slovenije (glej Blažič in drugi, 2000: 83, 84).

Ugotovili so, da mediji o velikih zvereh največ poročajo, kadar te postanejo “vroča tema”. Prispevki so v želji po senzacionalističnosti in privlačnosti največkrat izven vseh meja objektivnosti. Slovenski časopisi so v analiziranem obdobju poročali o medvedu predvsem v okviru štirih tem: napad medveda na ovce, streljanje problematičnih medvedov, napadu (poskusih napadov) medvedov na ljudi ter o številu medvedov v Sloveniji in njihovi preselitvi na druga območja (glej graf 4. 1).

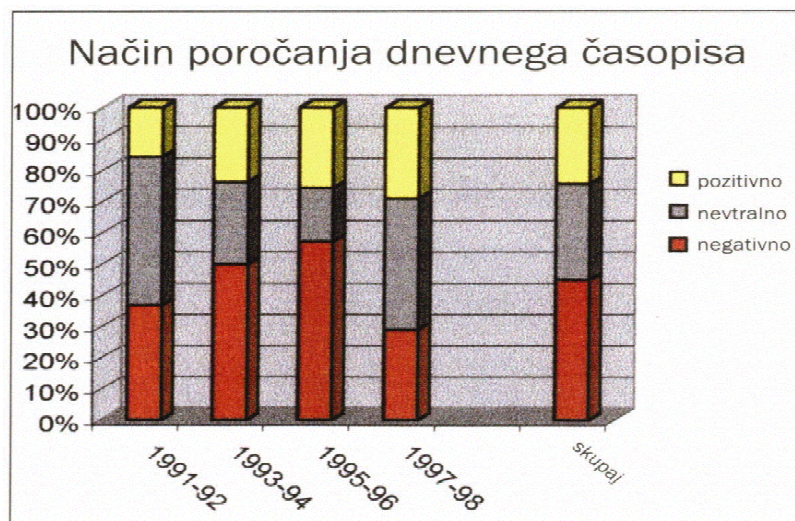
Graf 4. 1: Osrednje teme člankov v dnevnem časopisju

Vir: Blažič in drugi (2000): “Kaj smo se naučili o rjavem medvedu v Sloveniji?” V: Božidar Flajšam (ur.): Človek in velike zveri, Ekološki forum LDS, Ljubljana

Analiza 127 člankov iz dnevnega časopisja je pokazala precej enakomerno razporeditev pozitivnih, nevtralnih in negativnih člankov. V zadnjih letih je bilo zaradi povečanja števila medvedjih napadov na ovce in medvedkega napada na starejšega moškega pričakovati povečanje negativnih člankov v nacionalnih časopisih, vendar tega ni bilo opaziti. Vendar pa večina prispevkov v medijih, ki niso strokovne narave, vsebuje negativni naboj (glej graf 4. 2).

Graf 4. 2: Način poročanja dnevnega časopisja

Vir: Blažič in drugi (2000): "Kaj smo se naučili o rjavem medvedu v Sloveniji?" V: Božidar Flajšamn (ur.): Človek in velike zveri, Ekološki forum LDS, Ljubljana

5. POROČANJE O KONFLIKTIH MED MEDVEDOM IN ČLOVEKOM

S tem poglavjem prehajam na konkretno analizo prispevkov v slovenskem tisku, ki so poročali o dogodkih oziroma konfliktih povezanih z rjavim medvedom, kot so napad medveda na človeka, na domače živali ali materialne dobrine. V analizo niso vključeni prispevki, ki poročajo o širšem dogajanju v zvezi z rjavim medvedom; na primer razprave o odstrelu medvedov, številu medvedov, upravljanju z medvedjo populacijo, ... Za tak izbor sem se odločila predvsem na osnovi že prej omenjene raziskave Biotehniške fakultete, ki je ugotovila, da javnost zelo dejavno spremlja predvsem dogodke povezane z velikimi zvermi. Tako navaja primer, ko je za napad medvedke na človeka leta 1996 vedelo kar 75 – 90 odstotkov anketiranih.

Medijsko poročanje o konfliktu med medvedom in človekom sem spremljala v obdobju dveh mesecev, in sicer od marca do maja 2003.

5. 1 METODA: KRITIČNA DISKURZIVNA ANALIZA

Kritična diskurzivna analiza je kvalitativna sociološka metoda. K njeni popularnosti je prispevala sama narava analize, ki je zaradi predmeta raziskovanja – teksta, govora oziroma lingvistične družbene interakcije – prvenstveno interpretativna. Teksti, oglasi, podobe nimajo enega samega pomena, zato je analiza omejena na interpretacijo, iz česar sledi, da so rezultati in zaključki raziskave bistveno avtorsko delo. Kljub temu Wodak (v Meyer in drugi, 2000: 146) podaja nekaj temeljnih principov kritične diskurzivne analize:

(a) Kritična diskurzivna analiza se ukvarja z družbenimi problemi.

Ni usmerjena k analizi jezika ali uporabi jezika kot takega, ampak k lingvističnim vidikom družbenih in kulturnih procesov ter struktur. Izhaja iz predpostavke, da imajo vsi družbeni in politični procesi vsaj v določenem delu lingvistično-diskurzivni karakter.

(b) Odnosi moči so diskurzivni.

Relacije moči so odvisne od tega, kako se vzpostavljajo znotraj diskurza. Pomembna so predvsem tri vprašanja: reprodukcija moči preko diskurza, posedovanje moči nad diskurzom in moč v diskurzu.

(c) Diskurz konstituira družbo in kulturo.

Diskurz konstituira družbo in kulturo, hkrati pa tudi družba in kultura konstituirata diskurz. »To pomeni, da vsak del uporabe jezika prispeva svoj lasten, majhen prispevek k reprodukciji in/ali transformaciji družbe in kulture, vključujoč tudi odnose moči. To je moč diskurza; prav zaradi tega se splača boriti zanj« (Fairclough, Fowler v Kuhar, 2002: 92).

(d) Diskurz je ideološki.

Vse zdravorazumske predpostavke v diskurzu so v osnovi ideološke. Ideologija se ne dotika samo vprašanja reprezentacije družbene realnosti, ampak tudi konstrukcije realnosti, ki je povezana z razmerjem moči.

(e) Diskurz je zgodovinski.

Diskurz ni ahistoričen, nespremenljiv glede na čas in prostor, in ga zato ne moremo analizirati in razumeti brez upoštevanja njegovega konteksta. Za razumevanje teksta moramo poznati konvencije in pravila, ki so implicitno vsebovana, moramo ga postaviti v določeno situacijo, nujno pa je tudi razumevanje preteklosti, na katero se diskurz nanaša.

(f) Povezava med tekstom in družbo je posredovana.

Gre za vprašanje, kako govoreči ali pišoči v diskurzu realizira svoje namene, prepričanja in ideologije, ter kako naslovnik interpretira določen tekst glede na svoja lastna prepričanja, vrednote in namene.

(g) Diskurzivna analiza je interpretativna in eksplikativna.

Diskurz je mogoče interpretirati na številne načine, odvisno od naslovnika in količine razpoložljivih informacij o kontekstu. Interpretacije nikoli niso dokončne in so vedno znova odprte za reinterpretacijo znotraj novih kontekstov in informacij.

(h) Diskurz je oblika družbene dejavnosti.

Diskurz je tekst, ki ima v realnem svetu določene učinke. Naloga kritičnih lingvistov ni zato samo v opisovanju, pač pa predvsem v pojasnjevanju, kako je diskurz oblikovan preko relacij moči in ideologij, kako diskurz vpliva na družbene identitete, družbene relacije, sisteme vedenja in vrednostne sisteme.

V svoji analizi se bom prav tako oprla na tradicijo tako imenovane kritične diskurzivne analize, kot jo je utemeljil Norman Fairclough, in jo razume, če na kratko povzamem, kot »sredstvo, ki sistematično odkriva velikokrat nejasna razmerja vzročnosti in določenosti med (a) diskurzivnimi praksami, dogodki in teksti ter (b) širšimi družbenimi in kulturnimi strukturami, odnosi in procesi. Raziskuje, kako prakse, dogodki in teksti izhajajo iz določene ideologije in kako jih ta ideologija oblikuje na osnovi razmerij moči in boja za moč ter odkriva, kako so nejasna razmerja med diskurzom in družbo sama na sebi dejavnik, ki zagotavlja in varuje moč in hegemonijo« (Fairclough, 2002b: 71). Torej povedano drugače, ideološki vidiki uporabe jezika in relacij moči so pogosto nevidni in implicitni. Kritična diskurzivna analiza te nejasne vidike diskurza naredi jasne in vidne. Fairclough je zato ne razume kot nepolitične in distancirano objektivne družbene vede, ampak kot del političnega aktivizma. Kritično diskurzivno analizo predvsem zanima jezik v vsakdanjem življenju, v časopisu, govoru in podobno.

Jezik je v okviru kritične diskurzivne analize razumljen kot družbeni proces in kot osnovno sredstvo, prek katerega so ljudje konstituirani kot individuumi in družbeni subjekti. Ker sta ideologija in jezik tesno med seboj povezana, lahko sistematična analiza jezika ali tekstov razkrije relacije znotraj družbenih struktur. V kritični diskurzivni analizi pomeni diskurz vrsto družbene dejavnosti, torej med določenim diskurzivnim dogodkom ter situacijo, institucijo ali družbeno strukturo, ki ta dogodek uokvirja, obstaja dvosmerni dialektični odnos. Diskurz je razumljen kot »različni načini strukturiranja polj znanja in družbenih praks. /.../ Diskurzi reflektirajo in reprezentirajo družbene entitete in relacije, a jih hkrati tudi konstruirajo in konstituirajo« (Fairclough v Kuhar, 2002: 89). Torej, diskurzivno dogodek sooblikujejo situacija, institucija ali družbena struktura, v kateri se pojavi, hkrati pa ta diskurzivni dogodek povratno vpliva in preoblikuje svoj družbeni okvir: situacijo, institucijo ali družbeno strukturo. Diskurz je torej družbeno oblikovan, hkrati pa oblikuje tudi

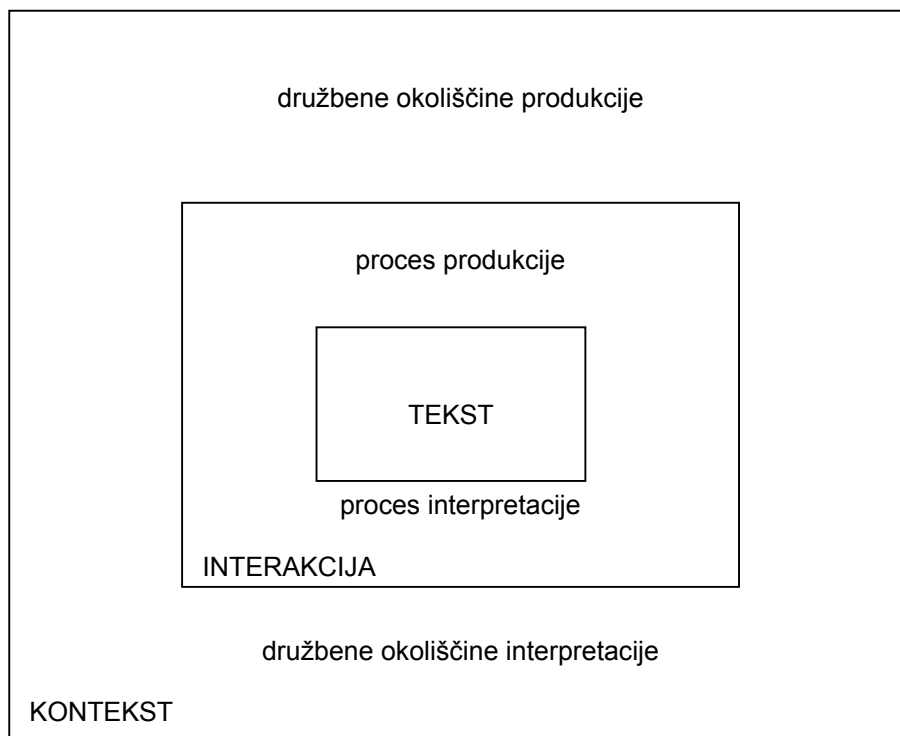
situacije, oblike vedenja in identitete ljudi in skupin. Konstitutivnost diskurza je prav v tem, da pomaga pri vzdrževanju in reprodukciji »statusa quo«, vendar prispeva tudi k njegovi transformaciji (glej Kuhar, 2002: 90).

Kritična diskurzivna analiza (Fairclough, 2002a) je analiza razmerij med tremi dimenzijami in sicer med tekstem, interakcijo in kontekstom. Diskurz je celoten proces družbene interakcije, ki poleg teksta vključuje še proces produkcije in proces interpretacije. Analiza teksta je torej le del diskurzivne analize, ki prav tako vključuje analizo procesa produkcije in interpretacije. Povezava med tekstem in družbeno prakso (kontekstom) je indirektna in jo predstavlja diskurzivna praksa (interakcija). Po eni strani je proces produkcije in interpretacije teksta oblikovan (in hkrati pomaga oblikovati) s strani družbene prakse, po drugi strani pa proces produkcije ustvarja tekst in proces interpretacije vpliva na »gesla« v tekstu. Glede na te tri dimenzije diskurza Fairclough (2002a: 9) razlikuje tri stopnje kritične diskurzivne analize:

- *Opis oziroma deskripcija* – se ukvarja s formalnimi lastnostmi teksta. Gre za analizo teksta, ki vsebuje tradicionalne elemente lingvistične analize, vključuje pa tudi analizo organizacije teksta. Ukvarja se tako s pomenom kot s formo. Fairclough (1995: 58) razume tekst kot splet treh kategorij: reprezentacijske, interpersonalne in tekstualne. »Njihova področja so reprezentacija in pomen sveta in izkušenj, konstitucija (ustanovitve, reprodukcija, posredovanje) identitet udeležencev ter družbenih in osebnih odnosov med njimi, ter distribucija že danih in novih informacij ter informacij v ospredju in informacij v ozadju« (Fairclough, 2002b: 72).
- *Interpretacija* – se ukvarja z razmerjem med tekstem in interakcijo (diskurzivno prakso), pri čemer je tekst razumljen kot proizvod procesa proizvodnje in vir procesa interpretacije. Izpostavljen je družbeno kognitivni vidik produkcije in interpretacije teksta, in ne družbeno institucionalni vidik.
- *Razlaga ali pojasnilo* – se ukvarja z razmerjem med interakcijo (diskurzivno prakso) in družbenim kontekstom. Izpostavljeni so različni vidiki družbene organizacije – situacijski, institucionalni in kulturni kontekst.

Za nazornejšo predstavitev koncepta kritične diskurzivne analize Normana Fairclougha navajam še grafično upodobitev (glej sliko 5.1).

Slika 5. 1: Diskurz kot tekst, interakcija in kontekst

Vir: Fairclough, Norman (2002a): »Discourse as social practice«. V: Michael Toolan (ur.): Critical Discourse Analysis. Routledge, London.

5. 2 ANALIZA TEKSTOV: Analiza prispevkov o konfliktih med medvedom in človekom

Preden preidem na konkretno analizo, naj še enkrat poudarim, da sem v analizo vključila novinarske prispevke, ki govorijo zgolj o dogodkih oziroma konfliktih povezanih z rjavim medvedom, kot so na primer napad medveda na človeka, napad medveda na domače živali ali materialne dobrine. V analizo sem vključila tudi srečanje človeka z medvedom, čeprav ne sodi v zgornjo opredelitev. Za to sem se odločila predvsem, ker me zanima poročanje o dogodku, ki ni konflikt, vendar bi lahko potencialno postal. V analiziranem obdobju je bilo enajst novinarskih prispevkov o dogodkih povezanih z rjavim medvedom v šestih različnih časopisih, in sicer: štirje prispevki v *Slovenskih novicah*, dva prispevka v *Dnevniku*, en prispevek v

Delu, dva prispevka v *Večeru*, en prispevek v *Dolenjskem listu* in en prispevek v *Kmečkem glasu*. Prispevki so v prilogi urejeni po kronološkem zaporedju, in označeni s črkami od A do K.

Devet prispevkov govori o napadu medveda na drobnico, dva o srečanju človeka z medvedom, omenjene pa so tudi poškodbe materialnih dobrin s strani medveda. Vsi analizirani dogodki so se zgodili v osrednjem območju medveda, le pri prispevku v *Dnevniku* 25. 04. 2003 (priloga K), ki govori o srečanju medveda in človeka ter uničenju avtomatske krmilnice, gre za poročanje iz obrobne območja – Tolminskega.

Pri analizi me je zanimalo predvsem, kdo so ključni viri informacij, ki jih novinar navaja, kako so dogodki upovedani, kakšne besede so uporabljene za opis medveda in človeka ter katere informacije pogrešamo s stališča laičnega bralca teh novinarskih prispevkov.

5. 2. 1 Ključni viri informacij

Pristranskost poročanja ne izhaja le iz selekcije in pomembnosti akterjev, ampak tudi iz načina, na katerega so predstavljeni kot viri informacij, ki interpretirajo in posredujejo svoje mnenje o dogodku. Van Dijk (1991) meni, da je za bralčevo interpretacijo besedila pomembno, koliko prostora dobi posamezna stran za predstavitev svojega mnenja, kdo zastopa in govori v imenu določene skupine, ter o čem sploh govorijo. Izredno pomembna je tudi funkcija citatov, saj omogočajo, da novinar ali medij na splošno vključijo subjektivno usmerjenost, razlage, mnenja o dogodku, ne da bi pri tem kršili novinarsko pravilo ločevanja dejstev od mnenj (van Dijk 1991: 152). Zato je pri analizi pomembno, da pogledamo tudi, kdo so viri informacij, kako pogosto se pojavljajo, o čem govorijo in kakšen je poudarek na njihovem mnenju.

V analizi me je torej zanimalo, koliko prostora v prispevku dobi človek kot vir, ki je imel srečanje z medvedom, in koliko prostora, če sploh, dobi stran, ki govori za medveda, in kdo medveda pravzaprav »zastopa«.

Ključni viri informacij v prispevkih (priloga A, B, C, D, G, I, J) so ljudje, ki so se z medvedom srečali oziroma jim je medved povzročil škodo. Informacije o tem, kaj se je dogajalo dobimo torej skoraj izključno z ene strani in ene perspektive. Neposreden »zastopnik« medveda v nobenem prispevku ni prisoten. V prispevkih (priloga A, D, E, F, H, I) se sicer pojavi kot vir tudi nekakšna »tretja stran« (lovec, strokovnjaki, vodja odseka za gozdne živali in lovstvo v kočevskem Zavodu za gozdove), ki bi jo lahko razumeli kot »zastopnika medveda«, vendar v glavnem pojasnjujejo, od kod so medvedi prišli, kaj je pričakovati, in le v dveh prispevkih (priloga E, H) navajajo razloge (za katere je kriv človek), zakaj so prišli. Razen v prispevkih (priloga E, F, I) je tem virom namenjenega izredno malo prostora, zato lahko trdim, da poročanje o dogodkih glede na vir informacij ni bilo uravnoteženo.

Pomembno se mi zdi opozoriti na izjave »tretje strani« (strokovnjakov, kredibilnih govorcev), ko govorijo o tem, kaj pričakovati. Prispevki (priloga E, F, H) uporabijo kot vir Mirana Bartola, vodjo odseka za gozdne živali in lovstvo na kočevskem Zavodu za gozdove, ki meni, da so sedanje konfliktna situacija šele začetek, saj naj bi nato v mesecu marcu in aprilu sledile še druge, ko bodo iz brlogov prišle medvedke z mladiči. Ta del napovedovanja prihodnosti, v smislu »to ni še nič, kaj šele bo«, s strani kredibilne osebe, je po mojem mnenju dodaten impulz vzbujanja in ustvarjanja strahu pri ljudeh.

5. 2. 2. Naracija

Skoraj polovica prispevkov (5 – glej prilogo: A, B, C, D, I), od tega štirje v *Slovenskih novicah*, je dogodke ponazorila v okviru zgodb, kar je značilno predvsem za rumeni oziroma popularni tisk (Luthar, 1998: 170), zato bom na kratko navedla določene značilnosti narativnega diskurza.

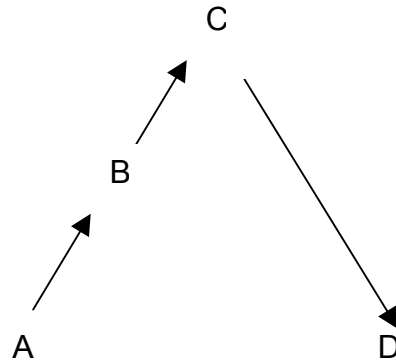
Tolson (1996: 39-43) pojmuje naracijo kot eno izmed sintagmatičnih struktur, ki je sestavljena iz znakov po kronološkem zaporedju in ne po logičnem. Ključni znaki v naraciji tako nimajo statusa trditev, ampak funkcionirajo kot dogodki. To ne pomeni, da so trditve popolnoma odsotne v narativnih tekstih, vendar imajo v primerjavi z

vlogo v argumentu (način sintagtične strukture), sekundarno vlogo. Čeprav naracije predstavljajo enkratne in edinstvene dogodke, uporabljajo že znano formulo (zlobnež dobi povračilo) in izkoriščajo že dobro poznane stereotipe. Naracije tako zreducirajo edinstveno in nenavadno na že znano in v skladu z našimi pričakovanji. Funkcija zgodbe je, da se potrdi tisto, kar je že znano (določen sprejet moralni univerzum), za kar se uporabljajo stereotipi, razlikovanje med dobrim in slabim, normalnim in nenormalnim (Tolson, 1996: 43).

Ozgodbenje dogodkov je eno izmed ključnih sredstev »verodostojne« reprezentacije sveta popularnega tiska. »Dogodki in pojavi so namreč prek narativnega spletnja umeščeni na sebi lastno mesto "v redu stvari", torej znotraj kulturne interpretacije družbenega sveta. Le s pomočjo narativne strukture (ki jo med drugim določa osnovno nasprotje med dobrim in zlim v konkretnih različicah, npr. naša kultura nasproti tuji, ljudstvo nasproti korumpirani oblasti itd.) je namreč mogoče osmisliti dogodke« (Luthar, 1998: 170). Naracija je tista, ki proizvaja red dogodkov, prilagaja nove situacije starim definicijam, umešča ljudi in dogodke v že obstoječe kategorije in ponuja moralizacijo realnosti. Vsako naracijo, pravi Lutharjeva (1998: 173), lahko teoretično razdelimo na dva dela: na zgodbo – kaj se je komu zgodilo – in diskurz – kako je ta zgodba pripovedovana.

Struktura naracije teče od določenega uravnoteženega stanja (ekvalibrija) preko zapleta do novega ravnotežnega stanja (novega ekvalibrija). Zaplet se giblje od stabilnega začetka (A) preko zapleta k drugi točki ravnotežja na koncu (D) (glej sliko 5. 2). Povezava različnih dogodkov oziroma akcij pravzaprav predstavlja narativno strukturo. Sestavni del naracije sta torej zaplet in organizacija pripovedi. Zaplet razumemo kot najpomembnejši organizacijski element zgodbe in osrednji del, s katerim bralci dajejo smisel besedilu, ter je definiran kot kombinacija časovne zaporednosti in vzročnosti. Zaplet organizira delovanje v logičen razvoj, dodeljuje značajem in delovanju v pripovedi njihovo integriteto ter s tem oblikuje moralni pomen. S pomočjo teksta deluje kot interpretativni model življenja, saj dogodkom skozi zgodbo podeljuje smisel in pomen. Zaplet povezuje dogodek z zgodbo tako, da ga aktivno oblikuje v narativni diskurz (Luthar, 1998: 172).

Slika 5. 2: Narativna struktura

Vir: Luthar, Breda (1998): Poetika in politika tabloidne kulture. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Kot primer tipične naracije v okviru analiziranih člankov navajam primer prispevka v *Slovenskih novicah* (priloga A), z naslovom *Kot medved z jasnega*, ki opisuje srečanje družine Marolt z medvedom.

Zgodba se začne z uravnoteženim, nekonfliktim stanjem (točka A), kjer iz pripovedovanja gospodinje Pavle Marolt izvemo, da je pri njej na obisku brat z družino, ki vsak dan *sproščeno* smuča pod gozdnatim hribom Mikuncom. Tako je bilo tudi 2. marca ob pol treh, ko se je naenkrat zaslišalo *ropotanje* (točka B). Zgodba nenadoma dobi zaplet. *Izza nepreglednega ovinka nenadoma z neverjetno hitrostjo in hrupom pridrvi kosmatinec, ki prestraši vse prisotne* (točka C). Zgodba se začne razpletati, ko je medved že v gozdu in za njim prilajata dva *junaška* psička, ki naj bi prepodila in preganjala medveda. Doseženo je novo ravnotežno stanje, nov ekvilibrij, novo mirujoče stanje (točka D), ko izvemo, da je medved pobegnil v gozd, družino *Marolt pa bo sedaj spremljal strah in bodo bolj pozorno hodili po okolici*.

5. 2. 3 Izbira besed

Analiza izbire besed, ki opisujejo določene osebe, družbene skupine, v mojem primeru tudi živali, je ključnega pomena za vsako diskurzivno analizo, ki izhaja iz predpostavke, da besedišče ni samo nek seznam besed, ampak ima vgrajeno določeno strukturo, ki ni vidna na prvi pogled. Izbira besed v novinarskih prispevkih nikakor ni arbitrarna. Besedišče ni novinarjeva lastna kreacija, ampak je povezano z družbo in kulturo, v kateri novinar deluje (Erjavec, 2003). Lahko ga razumemo kot reprezentacijo sveta za kulturo oziroma, da skozi uporabo besed zaznavamo svet glede na ideološke potrebe kulture (Fowler, 1991: 82). S katerimi besedami opisujemo družbene pojave, ljudi, skupine, živali, itd. je torej vedno stvar pisčeve izbire glede na njegov namen. Izbira besed je ključnega pomena za reprezentacijo bralcu in zato tudi znak, implicitni ali eksplicitni, ideološke pozicije medija na splošno in posameznega novinarja (Erjavec, 2003).

Poleg izbire besed sta v okviru leksike pomembna še dva metodološka prijema diskurzivne analize, in sicer: leksikalna kohezija (lexical cohesion) ter prekomerna uporaba določenega besedišča (over-lexicalization). Besedišče vsake skupnosti ima različno število lingvističnih različic za določen fenomen, kar je odvisno od percepcije pomena tega fenomena. Fowler in Kres (v Erjavec, 2003) definirata »prekomerno uporabo določenega besedišča« kot nekakšno zalogo številnih sinonimov ali terminov blizu sinonimov za komuniciranje o določenem objektu ali področju, kar privede do občutka prekomerne popolnosti, dovršenosti, informiranosti (over-completeness) (van Dijk v Erjavec, 2003). Ta prekomerna informiranost, meni van Dijk (1991: 184), lahko predstavlja neke nepomembne podrobnosti o določeni stvari, osebi, živali itd., vendar pa so te podrobnosti pomembne za konstrukcijo negativnega prikaza teh stvari in skupin. Leksikalna kohezija pa s ponavljanjem besed vzpostavlja povezan pomen (Fairclough, 1995).

Raznolikost in pogostost pojavljanja določenih besednih enot nakazuje na preokupacijo z določenim vidikom realnosti na določeni stopnji, odvisno od večjega ali manjšega števila besed (Fairclough v Erjavec, 2003).

V moji analizi me zanima predvsem, katere besede so uporabljene za opis medveda, katere metafore se uporabljajo zanj, kako so opisana dejanja in kdo je njihov nosilec, kako je opisan in prikazan v teh dogodkih človek in njegove živali ter dobrine.

5. 2. 3. 1 Izbira besed za opis rjavega medveda

Vsi analizirani članki uporabljajo iste metafore za opis rjavega medveda, ki se gibljejo od besed z nevtralno konotacijo, kot na primer »rjavi medved« do besed z izredno negativno konotacijo »zverina«, »mrcina«. Največkrat uporabljeni metafori za medveda sta »kosmatinec« in »zver«. Izraz »zver« za medveda je lahko čisto korekten in nevtralen, saj spada medved po sistematični biološki razvrstitvi v red zveri. Vendar menim, da ima v analiziranih novinarskih prispevkih, ki niso strokovne narave, izrazito negativno konotacijo. Po mojem mnenju »zver« v analiziranih prispevkih, konotira nevarno, krvoločno, neusmiljeno, neukrotljivo in okrutno žival. Izraz »kosmatinec« za medveda je po moje že nekako ustaljena, nevtralna metafora, saj jo tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika povezujejo z medvedom.

Po analizi besed, ki opisujejo medveda, lahko trdim, da je medved prikazan izrazito negativno. Je zlikovec, zver, zverina, mrcina itd. Izrazi so izrazito ekspresivno obarvani. Vzbujajo strah, občutek premoči, občutek majhnosti in nemoči človeka ter strahospoštovanje do krvoločne, neobvladljive in nevarne živali.

- *»medved«, »kosmatinec, pravijo da dvestokilski«, »rjavi medved, pravi orjak«, »zver«, »žival je bila nora, sopihala je kot strela«, »samec«, »kot ponorel pridrvel kosmatinec«* (priloga A: *Slovenske novice*, 03.03.2003)
- *»rjavi medved«, »tolpa medvedov«, »zlikovci«* (priloga B: *Slovenske novice*, 04.03.2003)
- *»medvedi«, »zveri«, »kosmatinec«* (priloga C: *Dnevnik*, 04.03.2003)
- *»medvedja družina«, »lačni kosmatinci«, »gromozanska mrcina«, »zver«* (priloga D: *Slovenske novice*, 06.03.2003)
- *»medvedi«, »medvedka z mladičema«, »zverine«* (priloga E: *Delo*, 06.03.2003)
- *»medvedka«, »kosmatinka in mladič«* (priloga F: *Večer*, 06.03.2003)
- *»medved«, »zver«* (priloga G: *Večer*, 08.03.2003)

- »medvedi« (priloga H: *Dolenjski list*, 13.03.2003)
- »medvedi«, »kosmatinci«, »tri medvedke z mladiči, ki naj bi bile precej napadalne«, »krivec«, »zver«, »lepe, a zelo nevarne živali« (priloga I: *Slovenske novice*, 24.03.2003)
- »medved«, »zver« (priloga J: *Kmečki glas* 02.04.2003)
- »medved«, »kosmatinec« (priloga K: *Dnevnik* 25.04.2003)

Element, ki po mojem mnenju tudi odločilno vpliva na prikaz medveda kot »bad guya«, ki vzbuja in ustvarja strah je, da je medved glavni nosilec in akter vseh negativnih dejanj ter procesov, ki vnaša nered v red stvari. »Akteur naredi nekaj nekomu« (Faiclough, 1995: 110). V mojem primeru medved stori nekaj, kar ima negativne posledice za človeka. Izredno so prisotni negativno nabiti izrazi krvoločnosti, nasilja in brezbržnosti.

- »kar pet medvedov se je spravilo nad drobnico«, »pobili so devet ovc in šest koz«, »vsake toliko udari po drobnici, čebelnjakih, poljščinah«, »tolpa medvedov pobila romski družini kar devet ovc in šest koz«, »trije večji medvedi in dva manjša so jih morili«, »so se zlikovci dobri dve uri podili za ubogimi živalmi«, »eno pokončali, raztrgali so ji vrat, so se lotili naslednje«, »medvedje zasledovali in topotali, kot da se veselijo pojedine.«, »brejo kozo pa je medved pokončal prvo«, »so nam ubili dve ovci«, »nagajali« (priloga B)
- »medvedi pokončali petnajst ovc in koz«, »medvedi umorili petnajst glav drobnice«, »trije večji in dva manjša medveda so morili čredo«, »so se zveri dve uri podile za ubogimi živalmi«, »ko so eno pokončali so se lotili naslednje« (priloga C)
- »medvedja družina spet klala ovce«, »lačni kosmatinci so v ponedeljek klali drobnico«, »so se spravili nad ranč«, »medvedja družina pokončala več ovc in koz«, »gromozansko mrcino, ki je stegovala ostre kremplje po ovčki«, »medvedja družina je napadla«, »kosmatinci pognali strah v kosti življu na Ribniškem« (priloga D)
- »medvedka z mladičema, ki je pobila dve ovci eno pa je hudo poškodovala«, »tam je ubila dve kozi« (priloga E)

- »medvedi vdirajo v obore«, »medvedka z mladičema pobila devet ovc in dve kozi«, »čredo preganjala kar dve uri«, »v obori umorila dve ovci«, »bi medvedka najbrž pobila skoraj vso čredo 40 ovc«, »medvedje, ki se zbuja iz zimskega spanja, (bodo) še naprej delali škodo in strašili ljudi« (priloga F).
- »medved znova napadel ovce«, »sinoči pa je 'udaril' še medved«, »medved je pred dnevi brez težav vdrl v hlev«, »eno ovco je izvlekel na zelenico in jo razkosal, drugo je ubil deset metrov proč«, »Črna ovca se je zveri izmikala, a ji je raztrgal čeljust«, »medved na ribniškem območju ubil enajst ovc in dve kozi« (priloga G)
- »(medvedi) od začetka tega tedna so poklali skupno 15 ovac in 2 kozi«, »medvedje na leto poberejo okoli 150 ovc«, »medvedi so pokončali 15 ovac in dve kozi, več živali pa so ranili« (priloga H)
- »prebujeni medvedi vlamljajo v hleve«, »prebujeni kosmatinci strašijo po Ribniškem in Kočevskem«, »zadnje čase je nekaj medvedov pošteno nagnalo strah v kosti življu na Ribniškem«, »zaradi vdorov kosmatincev v obore z drobnico«, »če bodo medvedje šape še kje naredile škodo«, »medved obiskal tudi Makoše in skušal vlomiti«, »malice, ki si jo je pred tedni privoščil pri Veseličevih v Goriči vasi, zato je tam pokončal še eno ovco«, »(zver) pograbila je največjo žival med drobnico in jo zvlekla na zelenico«, »kosmatinec, ki je že segal po eni od njegovih ovc« (priloga I)
- »več vdorov medvedk z mladiči v hleve z drobnico«, »medvedi so skupaj pokončali 15 ovac in dve kozi, več živali pa so ranili«, »zalotil medveda, ki je vlekel ovco«, »medved je dve ovci ubil, dve hudo ranil, »medved jih je brez težav odprl in se lotil največje ovce, ki jo je izvlekel na zelenico«, »drugo je najverjetneje ubil, ko se je že najedel prve«, »črna ovca se je zveri izmikala, a ji je raztrgal čeljust« (priloga J)
- »bolj razposajen je bil medved v prodih v Knežki grapi, kjer se je spravil nad avtomatsko krmilnico za krmljenje živali in jo uničil« (priloga K)

5. 2. 3. 2 Izbira besed za opis človeka in njegovih živali

Kako so v tej zgodbi prikazani ljudje in njihove živali? Če smo pri analizi izbire besed za medveda ugotovili, da je »vsemogočna«, neobvladljiva in krvoločna zver, ki brez

meja kolje vse, kar mu pride na pot, velja za človeka in drobnico ravno obratno. Človek je prestrašen, pretresen, nemočen, presunjen in je žrtev. Drobnica je uboga, ogrožena, plemenska, breja in tudi opisana s pomanjševalnicami, ki vzbujajo sočutje. Ljudje in drobnica so nedolžne žrtve, ki jim je bila storjena krivica, s čimer novinar doseže viktimizacijo in moralizacijo (Luthar, 1998).

- *»...Marije, ki me je deset minut kasneje prestrašeno objela«, »Maroltovi so sedaj v strahu in bodo bolj pozorno hodili po okolici« (priloga A)*
- *»ovce in koze so mrzlično bežale čez polje«, »saj so se zlikovci dve uri podili za ubogimi živalmi«, »potrto pripoveduje Đina Veselič«, »ovc še nikdar ni slišal tako presunljivo cviliti«, »hotel sem jim pomagati, a me je bilo strah«, »pet brejih ovc smo našli razkosanih«, »je prestrašena Đina Veselič«, »cvilež drobnice v smrtni grozi« (priloga B)*
- *»razlaga potrta Đina Veselič«, »breja koza je bila prva žrtev medvedovega objema«, »zveri dve uri podile za ubogimi živalmi« (priloga C)*
- *»žrtve«, »dvema brejima ovcama ni bilo pomoči«, »štirideset plemenskih ovc«, »to, da zares skrbi za svojo čredo, verjetno dovolj potrdi podatek, da že nekaj časa na ranču tudi spi«, »gromozansko mrcino, ki je stegovala ostre kremplje po ovčki«, »dve breji ovci sta bili zaklani, ena pa že precej razmesarjena, a živa« (priloga D)*
- *»ogrožena drobnica« (priloga H)*
- *»pred dnevi ga je stisnilo«, »a v hipu, ko sem pred vhodom zagledal večjo ovco z iztrganim drobovjem in ob njej še eno, sem sprevidel kdo je krivec. Preostala drobnica se je v hlevu prestrašeno stiskala« (priloga I)*

Skupna značilnost vseh analiziran prispevkov je, da vzpostavljajo bipolarnost, kjer je na eni strani ogromna, velika, strahu vredna zver – medved, na drugi strani pa prestrašen, nemočen, nič kriv človek in njegova ogrožena drobnica. Vzpostavljen je element melodramatizacije problema, ki jasno ločuje dve nasprotujoče si strani – dobro in zlo, ter s tem vzpostavlja večne konsenzualne resnice o človeku in svetu (Luthar, 1998).

5. 2. 4 Odsotnost in prisotnost reprezentacij

Čeprav je analiza reprezentacij predvsem analiza tistega, kar je v tekstu, moramo biti pozorni tudi na stvari, ki jih v tekstu ni, pa bi lahko bile. Herman, Chomsky in Pilger (Fairclough, 1995: 106) ugotavljajo, da je najbolj splošna odsotnost zgodovinskega konteksta, saj novice dogodke predstavljajo kot bolj ali manj izolirane od prejšnjih in kasnejših dogodkov – izolirane od zgodovine. Fairclough (1995: 106) priporoča, da pri analizi o prisotnosti in odsotnosti določenih informacij razmišljamo na relaciji: odsotne reprezentacije (informacije) – implicitne predpostavke – zapostavljene reprezentacije (informacije) – izpostavljene reprezentacije (informacije). Z analizo na tej ravni lahko ugotovimo avtorjevo usmerjenost, ideologijo in namen, ki ga je želel s prispevkom doseči.

S stališča nestrokovnega in laičnega bralca, ki ima le osnovne informacije o bivanju rjavega medveda v Sloveniji, sem zaznala primanjkljaj določenih informacij za umestitev dogodkov v širši kontekst. Že v poglavju o medvedu in človeku sem nakazala, da so se skoraj vsi dogodki (razen dogodka na Tolminskem – priloga K) zgodili v osrednjem območju medveda, za katerega veljajo posebne okoliščine. V nobenem od analiziranih prispevkov ni omenjeno, da se je dogodek zgodil na tem območju. V nobenem od prispevkov eksplicitno ni navedeno, da je reja drobnice na tem območju lahko konfliktna, ali, da je mogoče od pristojnih služb dobiti sredstva za financiranje preventivnih ukrepov pred možnimi konflikti. Nikjer tudi ni omenjeno, ali so oškodovani uporabili to možnost, kakšne preventivne ukrepe so uporabljali. Informacija o upravičenosti do odškodnine je odsotna. Nikjer ne zvemo, kakšne so prehranjevalne navade medveda, in zelo zapostavljene so informacije o tem, zakaj prihaja v bližino naselij. Zanimivo se mi zdi malo natančneje pogledati, kako so oziroma niso bili navedeni vzroki, da je prišlo do določenega dogodka in komu je pripisana krivda.

V prispevku o dogodku (priloga A), ko je družino Marolt presenetil in prestrašil medved, sta kot vzrok, da je medved prišel v bližino ljudi, navedena psa, ki ju avtor razglasi za *junaka*, ki sta »nagnala strah v kosti kosmatincu«.

V nadaljnjih analiziranih prispevkih (priloga B, C, D, F, G, I, J, K) vzroki za srečanja z medvedom ali napada medveda na drobnico niso navedeni. Vzroke navajata in pojasnjujeta le prispevka v *Delu* (priloga E) in v *Dolenjskem listu* (priloga H). Za napad medveda na drobnico pri družini Veselič iz Goriče vasi pa eksplicitno obtožita ravnanje ljudi za povod in vzrok te konfliktna situacije (*»Ljudje so kosmatince dobesedno povabili z odvrženimi poginulimi živalmi«*).

V prispevku v *Slovenskih novicah* (priloga B) avtor v uvodnem delu na splošno govori o nekaterih vzrokih, da se medvedi približujejo naseljem in ljudem, in implicitno vali krivdo za to na ljudi. Tudi v prispevku (priloga I) avtor obtoži ljudi za obiske medvedov z malomarnim početjem in navaja primer odvrženih odpadkov črnega zakola.

Če povzamem, lahko trdim, da so dogodki izolirani od razumevanja širšega konteksta sobivanja medveda in človeka. Odsotne so predvsem informacije, ki bi omogočale razumeti medvedovo biologijo, ekologijo, naravo bivanja, prehranjevanja ter delovanja. Vzrokov za konfliktna situacije v večini člankov ni ali pa so (tam, kjer so krivi ljudje) spretno zamegljeni v posploševanjih.

5. 3 DISKUSIJA

Anton Simonič (1998) poda navodilo za uspešno sobivanje medveda in človeka, ko pravi, da je podlaga za to lahko le resnično poznavanje medveda, brez prikrivanja ali poudarjanj dobrih ali slabih strani. Meni, da je problem v tem, da je splošna javnost razdeljena na izrazite pristaše rjavega medveda, ki v njem vidijo dobrodušno, nikomur nevarno bitje, ki spominja na plišastega medvedka, in izrazite nasprotnike, ki v medvedu vidijo krvoločno zver, ki si prizadeva človeku prizadeti gmotno škodo, ga poškodovati ali celo ubiti.

Po mnenju Borisa Kryštufka je rjavi medved edina zver v Evropi, ki krši predstavo zahodnega človeka o možnosti nadvlade ali obvladovanja narave in okolja. Rjavi medved sodi zaradi svojih vedenjskih vzorcev in načinov prehranjevanja v skupino problematičnih živalskih vrst, kar pomeni, da lahko človeku povzroči gmotno škodo

ali mu je celo nevaren. Medved predstavlja človeku izredno majhno grožnjo, strah pred njim pa je velik, in kot meni Kryštufek (2000: 34), neracionalen.

Ohranitev problematičnih vrst je tako odvisna tudi ali predvsem od stališča, ki ga do njih zavzema javnost. Raziskava Biotehniške fakultete, ki jo natančneje navajam v četrtem poglavju, je ugotovila, da negativna čustva do velikih zvezi najpogosteje izvirajo iz podedovanih strahov in iz pomanjkljivega znanja o velikih zvereh. Glavni vir informacij o velikih zvereh so mediji, še posebej aktivno javnost spremlja dogodke povezane z velikimi zvermi.

Po analizi prispevkov o dogodkih povezanih z rjavim medvedom lahko trdim, da mediji proizvajajo diskurz strahu do rjavega medveda. Menim, da se skozi poročanje o konfliktih med medvedom in človekom ustvarja neracionalen strah. Strah in negativno razpoloženje ljudi pa vpliva na odločitve pristojnih organov o večjem nadzoru, večjih ukrepih in sankcijah zoper rjavega medveda. Z opisovanjem medveda kot nevarne, krvoločne in neukrotljive zveri, z opisovanjem človeka kot nemočne, prestrašene in nedolžne žrtve, z implicitnim vrednotenjem večvrednosti človeka nad živaljo, z napovedovanjem še hujših konfliktov v prihodnosti ter z zapostavljanjem določenih informacij, ki bi lahko celoviteje ali na drugačen način predstavile dogodek, mediji konstruirajo situacijo, kjer človek nima nadzora nad naravo oziroma medvedom. Ta predstava pa je nasprotju z zahodnim diskurzom do obvladljivosti narave. »*Treba je ukrepati!*«

6. SKLEP

Slovenija se je v svoji zakonodaji in s podpisi številnih mednarodnih konvencij ter deklaracij zavezala k ohranitvi rjavega medveda. Vendar je ohranitev problematičnih živalskih vrst, med katere sodi tudi rjavi medved, odvisna tudi ali predvsem od stališč in naklonjenosti javnosti do njih. Raziskave so pokazale, da so mediji najpomembnejši in najpogostejši vir informacij o velikih zvereh. Še posebej aktivno javnost spremlja dogodke povezane z velikimi zvermi, zato sem se odločila, da bom spremljala in analizirala novinarske prispevke v slovenskih časopisih, ki poročajo o konfliktu med človekom in rjavim medvedom. Analiza je potekala meseca marca in aprila 2003.

Teoretsko osnovo ima naloga v konstruktivistični paradigmi, ki zagovarja tezo, da je realnost družbeno konstruirana in človeku dostopna le preko različnih jezikovnih sistemov, med katerimi je najpomembnejši jezik. Jezik je razumljen kot polje, kjer identitete nastajajo in se vzdržujejo, vendar se hkrati lahko tudi spreminjajo in rekonstruirajo. Znotraj konstruktivistične paradigme mediji niso razumljeni kot prenašalci nepristranskih podob realnosti, ampak kot proizvajalci realnosti, kajti vsaka medijska reprezentacija, tudi novinarski teksti, je konstrukcija. Vsaka reprezentacija konstruira svet, določeno verzijo realnosti, ki je odvisna od položaja, interesa in namena oblikovalca reprezentacije, in nam jo predstavlja kot edino naravno in legitimno. Novice v okviru konstruktivistične paradigme razumemo kot proizvod, ki odseva in oblikuje prevladujoče družbene vrednote v določenem zgodovinskem kontekstu. V središče konstrukcije medijske realnosti je postavljen novinar (Drame, 1992), saj so namenu, ki ga je želel s prispevkom doseči, podrejeni vsi procesi konstrukcije medijske realnosti: zbiranje informacij, selekcija dogodkov in dejstev ter izbor žanra in uporaba jezikovnih sredstev.

V nalogi me je tako predvsem zanimalo, na kakšen način mediji predstavljajo oziroma reprezentirajo medveda in človeka v konfliktnih situacijah ter kakšen diskurz uporabljajo. Pri pojmu diskurza se opiram na Foucaultovo definicijo, ki pravi, da je diskurz skupek trditev in nazorov, ki usposobijo jezik, da lahko določeno stvar v

določenem zgodovinskem trenutku na določen način prikaže in reprezentira (Hall, 1997: 44).

Pri analizi novinarskih prispevkov v tisku sem uporabila napotke kritične diskurzivne analize, kot jih zastopa Fairclough (2002b). Ker je kritična diskurzivna analiza kvalitativna sociološka metoda in je njena narava predvsem interpretativna, so zaključki in rezultati predvsem avtorsko delo.

Mediji so v analiziranem obdobju skozi poročanje o konfliktih med medvedom in človekom ustvarjali diskurz strahu pred medvedom. Kar pet prispevkov je imelo strukturo naracije, katere glavna naloga je, da potrdi določen moralni univerzum, za kar se uporabljajo stereotipi, razlikovanje med dobrim in zlim, normalnim in nenormalnim (Tolson, 1996: 43). Ključni viri informacij v prispevkih so ljudje, ki so imeli konflikt z medvedom, neposrednega »zastopnika« medveda pa ni. Medved je skozi izbiro besed, ki se uporabljajo za opis njega in njegovega delovanja, prikazan izredno negativno. Je krvoločna, neukrotljiva zver in je glavni akter vseh negativnih dejanj. Medtem pa je človek na drugi strani prestrašena, nedolžna žrtev, ki mu je bila storjena krivica, s čimer je dosežena viktimizacija človeka in moralizacija situacije. Dogodki so v prispevkih izolirani od širšega konteksta sobivanja človeka in medveda, odsotne pa so predvsem informacije, ki bi laičnemu bralcu pomagale razumeti vzroke konfliktov.

Rjavi medved je po mnenju strokovnjakov edina zver v Evropi, ki krši predstavo zahodnega človeka o obvladljivosti in nadzoru narave, zato je njegov obstoj toliko bolj odvisen od mnenja in stališča javnosti do njega. Mediji, ki so glavni vir informacij o velikih zvereh, pa konflikte med medvedom in človekom melodramatizirajo, jasno ločujejo dobro in zlo, pristransko osvetlujejo dogodke, implicitno vrednotijo večvrednost človeka nad živaljo in s tem producirajo diskurz pretiranega in mnogokrat neracionalnega strahu.

7. LITERATURA

- 1) Adamič, Miha, Alenka Korenjak (2000): »Mi in naše velike zveri«. V: Božidar Flajšman (ur.): Človek in velike zveri. Ekološki forum LDS, Ljubljana, str. 41-57.
- 2) Bašič Hrvatin, Sandra (1990): Konstrukcija realnosti v medijih. Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana.
- 3) Benton, Lisa M. (1999): Environmental Discourse and Practise. Blackwell Publishers Ltd, Oxford.
- 4) Berce, Marko, Ciril Štrumbelj (1994): »Problemi varstva in gojitve rjavega medveda v osrednjem varovalnem območju v Sloveniji«. V: Miha Adamič (ur.): Rjavi medved v deželah Alpe – Adria. Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Gozdarski inštitut Slovenije, Ljubljana, str. 77-87.
- 5) Blažič, Mateja, Petra Kaczensky, Felix Knauer, Blaž Krže (2000): »Kaj smo se naučili o rjavem medvedu v Sloveniji«. V: Božidar Flajšman (ur.): Človek in velike zveri. Ekološki forum LDS, Ljubljana, str. 75-87.
- 6) Branston, Gill, Roy Stafford (1996): The Media Student Book. Routledge, London.
- 7) Burr, Vivien (1995): An intruduction to Social Constructionism. Routledge, London.
- 8) Dahlgren, Peter (1996): »Introduction««. V: Dahlgren, Peter in Colin Sparks (ur.): Journalism and Popular Culture. Sage Publications, London, str. 1-23.
- 9) Davis, Lloyd, Tony Thwaites, Warwick Mules (1994): Tools for Cultural Studies. Macmillan Educations Australia Pty Ltd, Melbourne.
- 10) Drame, Ines (1992): »Odnosno strukturirana medijska realnost kot posebna realnost«. Teorija in praksa, 29, 9-10, str. 849-859.
- 11) Erjavec, Karmen (1998): Koraki do kakovostnega novinarskega prispevka. Jutro, Ljubljana.
- 12) Erjavec, Karmen (1999): Novinarska kakovost. FDV, Ljubljana.
- 13) Erjavec, Karmen (2001): »"Napad na ZDA" – psihološka vojna v medijskem diskurzu«. Javnost/The public, 8, str. 53-59.
- 14) Erjavec, Karmen (2001): »Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Evrope: the case of Slovenia«. Discourse and Society, 12, 6, str. 699-727.

- 15)Erjavec, Karmen (2003): »Risk Discourse: The Ideological Labor of the Press after September 11«. Medien Journal. (v tisku)
- 16)Fabjanič, Nina (1999): »Medijska reprezentacija žensk v politiki«. Teorija in praksa, 36, 1, str. 74-86.
- 17)Fairclough, Norman (1995): Media Discourse. Edward Arnold, New York.
- 18)Fairclough, Norman (2002a): »Discourse as social practice«. V: Michael Toolan (ur.): Critical Discourse Analysis. Routledge, London, str. 1-23.
- 19)Fairclough, Norman (2002b): »Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities«. V: Michael Toolan (ur.): Critical Discourse Analysis. Routledge, London, str. 69-104.
- 20)Flajšman, Božidar, Boris Kryštufek (2000): »Človek in velike zveri«. V: Božidar Flajšman (ur.): Človek in velike zveri. Ekološki forum LDS, Ljubljana, str. 9 -13.
- 21)Fowler, Roger (1991): Language in the news: Discourse and ideology in the Press. Routledge, London.
- 22)Hall, Stuart (1997): »The work of representation«. V: Stuart Hall (ur.): Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. Sage Publications, London, str. 13-75.
- 23)Hartley, John (1982): Understanding News. Methuen & Co. Ltd, London.
- 24)Jonozovič, Marko (2000): »Vloga Zavoda za gozdove Slovenije pri usmerjanju razvoja populacij velikih zveri«. V: Božidar Flajšman (ur.): Človek in velike zveri. Ekološki forum LDS, Ljubljana, str. 57-75.
- 25)Košir, Manca (1988): Nastavki za teorijo novinarskih vrst. DZS, Ljubljana.
- 26)Košir, Manca, Rajko Ranfl (1996): Vzgoja za medije. DZS, Ljubljana.
- 27)Kryštufek, Boris (2000): »Načela varstvene biologije in upravljanje z velikimi zvermi«. V: Božidar Flajšman (ur.): Človek in velike zveri. Ekološki forum LDS, Ljubljana, str. 13-41.
- 28)Kuhar, Roman (2002): Diskurzi o homoseksualnosti. FDV, Ljubljana.
- 29)Luthar, Breda (1997): »Exploring moral fundamentalism in tabloid journalism«. Javnost/The public, 4, str. 49-64.
- 30)Luthar, Breda (1998): Poetika in politika tabloidne kulture. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- 31)Meyer, Michael, Stefan Titscher, Ruth Wodak, Eva Vetter (2000): Methods of Text and Discourse Analysis. Sage Publications, London.

- 32) Simonič, Anton (1994): »Zakonsko varstvo rjavega medveda na slovenskem ozemlju nekoč in danes, s predlogi za prihodnje«. V: Miha Adamič (ur.): Rjavi medved v deželah Alpe – Adria. Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Gozdarski inštitut Slovenije, Ljubljana, str. 11-43.
- 33) Simonič, Anton (1999): Srečanja z medvedom. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Ljubljana.
- 34) Stankovič, Peter (2002): »Kulturne študije: pregled zgodovine, teorij, metod«. V: Boštjan Resinovič (ur.): Cooltura. Študentska založba, Ljubljana, str. 11-70.
- 35) Swanson, Gillian (1989): »Representation«. V: skripta Teorije komuniciranja: izpitna literatura 2000/20001.
- 36) Tolson, Andrew (1996): Mediations: Text and Discourse in Media Studies. Arnold, New York.
- 37) van Dijk, Teun A. (1988): News as Discourse. Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers, New Jersey.
- 38) van Dijk, Teun A. (1991): Racism and the Press. Routledge, London.

Elektronski viri:

www.gov.si/mkgp/slo/doc/stratmk.doc